

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनियमको साधन हो । भाषा शब्द संस्कृतको 'भाष' धातुबाट बनेको हो । यसको अर्थ व्यक्त वा बोलिएको वाणी भन्ने बुझिन्छ (न्यौपाने र अन्य, २०६९:१) मानिसले भाषाको माध्यबाटनै आफ्नो भाव वा मनका कुरालाई प्रचार प्रसार गर्दछ । त्यसैले भाषा वाक्प्रतीकहरूको त्यस्तो व्यवस्था हो । जसको सहायताले मानिसहरू परस्परमा विचारको आदान प्रदान गर्दछन् । मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित यादृच्छिक ध्वनी प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्थालाई भाषा मानिन्छ । जसका सहायताबाट समाजका मानिसहरू विचार विनिमय गर्दछन् ।

नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त मुलुक हो । यहाँ बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन (नेपाल सरकार, २०७२) । राष्ट्रिय जनगणना वि.स. २०६८ अनुसार भाषामहरूको सर्वेक्षण गर्दा हाल १२३ भाषाहरू बोलिन्छ (केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८) । नेपालमा वि.स. २०६८ को जनगणना अनुसार १२३ वटा भाषा र १२६ जाति रहेका छन् । जस अनुसार कुल जनसङ्ख्याको २,६४,९४,५०४ मध्ये १,१८,२६,९५६ नेपाली मातृभाषी वक्ताहरू रहेको देखिन्छ । नेपालमा कुन जनसङ्ख्याको ४४.५ प्रतिशत वक्ताहरूको नेपाली भाषालाई पहिलो मातृभाषाका रूपमा बोल्छन् (श्रेष्ठ, २०६९ : ४६) ।

संसारमा बोलिने अनकौं भाषाहरूमा नेपाली भाषा नेपालका अधिकांश मानिसहरूले बोल्ने र बुझ्ने भाषा हो । नेपाली भाषा भारोपेली खलकको सतम् वर्गमा पर्ने प्राकृत र अपभ्रंश भाषाबाट इशाको एघारौं शताब्दीमा उत्पत्ति भएको आधुनिक आर्य भाषा हो (अधिकारी, २०७३ : २६९) । नेपाली भाषाको जन्म बारेमा बालकृष्ण पोखरेल शौरसेनी अपभ्रंशबाट बल्लभमणि दाहाल, चुँडामणि बन्धुले खस अपभ्रंश रहने उल्लेख गरेका छन् । यसरी भन्नुपर्दा नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको आर्य इरानेली वा भारत इरानेली शाखाका खस प्राकृत हुँदै खस अपभ्रंशबाट जन्मेको भाषा हो भन्न सकिन्छ । नेपाली भाषाले आफ्नो उत्पत्ति काल देखि वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा नेपालको राष्ट्रभाषा, सरकारी कामकाजका भाषा, सम्पर्क भाषा र आम सञ्चारको भाषाका रूपमा लिनुका साथै देश

बाहिर समेत यसको क्षेत्र विस्तार हुने क्रम बढ्दो छ । समयको क्रम र परिवर्तनसँगै नेपाली भाषामा पनि धेरै परिवर्तन र सुधारहरू भएका छन् । नेपाली भाषाको क्षेत्र विस्तार साहित्य लेखन आधुनिकीकरण र मानकीकरणका कारण यो एक जीवन्त भाषा बन्न सफल भएकोलेछ ।

सामाजमा मगर जातिले बोल्ने भाषालाई मगर भाषा भनिने मगर भाषालाई मगराती, लाडघाली, काइकेली, कमिसेली, माकेली आदि नामले समेत चिनाउने गरिएको उल्लेख पाइन्छ (अधिकारी २०७३:११४) । नेपालमा मगरहरूको ऐतिहासिक परम्परा निकै सुदृढ देखिन्छ । चौविसे राज्यहरूको उदय भन्दा पहिले गण्डकीको तल्लो भेगतिर मगरहरूको आफ्नो स्वतन्त्र राज्य रहेको र आधुनिक नेपालको एकीकरणका उक्त प्रदेशलाई मगरात भनिएको पाइन्छ (गौतम : २०४९:२०४) । मगरात चाँहि मगर समुदायको ऐतिहासिक सभ्यताको स्थापित नाम हो । मगरको सभ्यता, मगरको एतिहास, मगर माटो, मगर धर्म र मगर संस्कृतिको मौलिक रूप हो (रोक्का मगर २०७५ श्रव्य दृश्य सामग्री, युटुव) । संसारको विविध भाषा परिवार मध्ये नेपालमा बोलिने भारोपोली, भोटबर्मेली, आग्नेली, द्रविडेली र एकल गरी पाँच परिवारका १२३ वटा भाषा बोलिन्छ । जसमध्ये मगर भाषा वा भोटबर्मेली अर्थात चिनियाँ तिब्बती भाषा परिवार परिवार भित्रको एक सदस्यको रूपमा रहेका भाषा हो । मगर भाषा अख्या लिपिमा लेखिन्छ । मगर भाषा तीन प्रकारका छन् : जस्तै मगर टूट, मगर खाम, काइके मगर भाषा विभिन्न भाषिक भाषिकाहरू पाइए पनि हालसम्म मगर भाषाको उद्गम विन्दु पाल्पालाई लिने गरेको पाइन्छ । वि.स. २०६८ सालको जनगणनाअनुसार कुल जनसङ्ख्या मध्ये १८,८१,११० जनसङ्ख्या मगर जाति रहेको छ । जस मध्ये ३.१९ प्रतिशत मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । नेपालको संविधानमा मगर भाषालाई पनि राष्ट्र भाषाको मान्यता दिइएको छ । नेपालमा पूर्वदेखि परिश्रम महाकालीसम्म वक्ताहरू छरिएर रहेको पाइन्छ । नेपालको प्रमुख जिल्ला बागलुन, सल्यान, प्यूठान, रोल्पा, पाल्पा, रुपन्देही, नवलपरासी, स्याङ्जा, तनहुँ, गुल्मी, सुर्खेद रहेका छन् । वर्तमान समयमा स्याङ्जा, धनकुटा जिल्ला विद्यालयहरूमा प्राथमिक तहसम्म मगर भाषा पठनपाठन सञ्चालनमा आएको छ (श्रेष्ठ र न्यौपाने, २०७३ :१३७) ।

भाषा कुनै पनि राष्ट्रको सम्पत्ति हो भने संस्कृति त्यस राष्ट्रको पहिचान हो । कुनै पनि देशको नागरिकका लागि भाषा र संस्कृति त्यस राष्ट्रको पहिचान हो । कुनै पनि देशको

नागरिकका लागि भाषाहरूको महत्त्व रहनु स्वभाविक हुन् । आउँछ र सबै भाषाहरूको अध्ययन अनुसन्धान हुन जरुरी छ । मगर भाषाको स्थानलाई नियाल्दा नेपाली भाषापछि यो तेस्रो स्थानमा परेको भाषा हो । नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालभित्र बोलिने सबै मातृभाषाहरूको अध्ययन अनुसन्धान उचित संरक्षण सम्बर्द्धन र विकासका राज्यबाट गरिनुपर्ने कार्यको अभावले कतिपय भाषाहरू लोप हुने अवस्थामा रहेको देखिन्छ, तसर्थ लोपन्मुख अवस्थामा रहेको मगर जाति र भाषाको संरक्षणका लागि यस शोध मार्फत केही सहयोग पुग्ने महसुस गरी निम्न समस्याहरूलाई मगर भाषाको विशेषतासँग परिचित हुन नसक्नु, मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिका समानता र भिन्नता पहिल्याउन नसक्नु, मगर भाषी विद्यार्थीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्न कठिनाइ हुनु, मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरू लिखित शब्दहरूमा त्रुटिपूर्ण पाइनु जस्ता समस्याहरूलाई निराकरण गर्ने तथा पहिलो मातृभाषी विद्यार्थीलाई दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा दुवै भाषा समानता र भिन्नता छुट्टाछुट्टै त्रुटि पहिचान गरी भाषा अध्ययन र अध्यायनका लागि आवश्यक मार्गदर्शन गर्न सक्ने किसिमले 'मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्यायन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

यस अध्ययनमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूलाई समस्याको रूपमा लिइएको छ । नेपाली भाषा र मगर भाषा विषम भाषा परिवारका भाषाहरू हुन् । मगर भाषाका आफ्नै (अक्खा) लिपि व्यवस्था रहेको छ । यस भाषामा पत्रिका प्रकाशन, श्रव्य सञ्चारमा उपयोग, कोश सम्पादन, व्याकरण लेखन हुनाका साथै प्रथमिक तहसम्म शिक्षा दिनका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक लेखनसम्बन्धी कार्यहरू भएका छन् । मगर मातृभाषी विद्यार्थीलाई स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा पदसङ्गतिको अध्ययन विश्लेषण गर्नु समस्यामूलक ठहर्छ । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा भएकाले दोस्रो भाषी वक्ताहरू बाध्यात्मक परिस्थितिले गर्दा नेपाली भाषा प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

भाषा सिकाइका क्रममा मातृभाषाको प्रभाव लक्ष्यभाषामा देखिनु स्वभाविक मानिन्छ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा पनि मगर भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा पर्न सक्ने हुँदा नेपाली भाषामा त्रुटि हुन सक्ने बढी

सम्भावना देखिन्छ । त्यसैले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्ने सिकारुका लागि यो अध्ययन समस्या मूलक रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्य केराबारी गाउँपालिका स्थिति माध्यमिक तहका मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरी नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन सम्बन्धी निम्न समस्याहरू केन्द्रित रहेको छ :

- क) माध्यमिक तहका अध्ययनरत मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् ?
- ख) उक्त त्रुटिहरू हुनका कारणहरू के के हुन् ?
- ग) ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि के कस्ता उपायहरू सुझाउन सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्य देहायका उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेको छ :

- क) मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्ने ।
- ख) उक्त त्रुटिहरू हुनुका कारणहरू पत्ता लगाउनु ।
- ग) ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि निम्न अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ :

- क) माध्यमिक तहका मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- ख) उक्त त्रुटि हुनुका कारणहरू कसरी पत्ता लगाउनु सकिन्छ ?
- ग) ती त्रुटिहरू निराकरणका लागि के कस्ता सुझावहरू दिन सकिन्छ ?

१.५ अध्ययनको महत्त्व

नेपाल एक बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक र बहुजातीय देश हो । विश्वका प्रमुख भाषा परिवारहरू मध्ये भारोपेली, भोटबर्मेली र द्रबेडेली परिवारका भाषाहरू नेपालमा बोलिन्छन् । नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको भाषा हो भने मगर भाषा भोटबर्मेली भाषा परिवारको सदस्य भाषा हो । मगर भाषा पाल्पा, रुपन्देही, नवलपरासी, स्याङ्जा धनकुटा आदि जिल्लाहरूमा रहेका मगर समुदायमा बोल्ने गरिन्छ । ती मध्ये यस कार्यमा मोरङ जिल्लाको माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा यो अध्ययन महत्त्वपूर्ण हुने अपेक्षा राखिएको छ । आफ्नै भाषिक व्यवस्था र लिपि भएको यस भाषाका प्रशस्तै साहित्यिक सिर्जना तथा बाङ्गमयहरू लेखिएका छन् भने पत्रपत्रिकाहरू पनि प्रकाशित हुने गरेको पाइन्छ । तसर्थ मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई राष्ट्रभाषा, सरकारी कामकाजको भाषा शिक्षाको माध्यम भाषा र सम्पर्क भाषाका रूपमा सिक्ने पर्ने बाध्यात्मक परिस्थिति विद्यमान रहेको हुँदा मगर भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषिक स्वरूप र पदसङ्गति व्यवस्थाहरूको अध्ययन गर्ने सन्दर्भमा पनि यो अध्ययनको अत्यन्तै ठूलो महत्त्व रहेको छ ।

‘त्रुटि’ भाषा सिकाइको द्योतक हो (भट्टराई, २०६८:१९) । त्यसैले त्रुटि बिना भाषा सिकाइ चुनौतिपूर्ण र कठिन रहेको छ । विद्यार्थीहरूले सिकाइका प्रतिक्रिया थाहा पाउन र भाषा सिक्दा गर्ने गरेका त्रुटि पत्ता लगाउन र शिक्षण सिकाइ सहज बनाउन भाषाको तुलनात्मक अध्ययन महत्त्वपूर्ण हुन्छ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् । त्यस्ता त्रुटिको कारणहरू के के हुन सक्छन् ? त्यस्ता त्रुटिको कसरी निराकरण गर्न सकिन्छ ? भन्ने कुराको विश्लेषण गर्न यस शोधले सहयोग पुऱ्याउने हुँदा यसको महत्त्वपूर्ण अर्थ थपिने प्रस्टिन्छ ।

यस अध्ययनमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण, विश्लेषण गरी ती त्रुटिहरूको निराकरण गरी स्तरीय नेपाली बोल्न सहयोग पुऱ्याउनुका साथै यो अध्ययन भाषिक सीपको विकास (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) गरी ग्रहण र अभिव्यक्ति क्षमताको विकास हुने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ । यो अनुसन्धान पछिल्ला पुस्ताका निम्ति सहयोगी हुनका साथै

सम्बन्धित भाषाभाषी भएको क्षेत्रमा स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने मार्ग प्रशस्त हुनाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

कुनै पनि समस्या निराकरण गर्नका लागि सम्बन्धित समस्याको पहिचान हुनु प्रमुख कुरा हो । कुनै पनि वक्ताले लक्ष्य भाषा प्रयोग गर्दा मातृभाषाले के कस्तो असर पार्छ ? त्यसको खोजी गरी लक्षित भाषा सिकाइका कठिनाइहरू पूर्वानुमान गरी पत्ता लगाउनुका साथै यस शोधकार्यले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रयोगमा ल्याउने कार्यमा सहयोग पुर्याउन सक्छ । पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई समेत यसले थोरै भएपनि मार्गदर्शन गर्दछ , त्यसर्थ यो अनुसन्धान आवश्यक छ ।

वर्तमान संविधानले पनि मातृभाषामा प्राथमिक तहसम्मको शिक्षण गर्न सकिने नीति निर्धारण गरिएकोले यो भाषाको पठनपाठन गराउनु जरुरी हुँदै गएको छ । नेपालका विद्यालय तहको शिक्षण माध्यम नेपाली नै भएको हुँदा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली अध्ययन गर्नुपर्ने मगर समुदायका मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा राम्रो पहुँच नहुने भएकाले र शिक्षण प्राप्तिकाट विमुख हुन नदिन पनि मगर भाषी विद्यार्थीको तुलनात्मक अध्ययन हुनु आवश्यक छ ।

१.६ अध्ययनको परिसीमा

मगर जातिहरू देशैभरी छरिएर रहेका हुँदा र यस शोधकार्यको शीर्षक मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन रहेकोले यसलाई निम्न सिमाभित्र सीमाङ्कन गरेर तयार गरिएको छ :

१.६.१ भौगोलिक क्षेत्र

प्रस्तुत अध्ययन मोरङ जिल्ला केराबारी गाउँपालिका वडा नं. ७ र ८ का दुईवटा विद्यालय श्री सार्वजनिक मा.वि. र श्री मच्छिन्द्र मा.वि. मा अध्ययनरत मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरू क्रमशः १०/१० जना गरी जम्मा २० जना मगर मातृभाषी समुदायका विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा लिई शोधकार्य गरिएको छ ।

१.६.२ विषयगत क्षेत्र

प्रस्तुत अध्ययन माध्यमिक तहका अध्ययनरत मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा हुने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

- यो अध्ययन नेपाली भाषा र मगर भाषका पदसङ्गतिगत प्रकृतिहरूको तुलनामा मात्र सिमित छ ।
- मगरभाषी विद्यार्थीका लेख्य भाषालाई प्रथामिकता दिई लिङ्ग, बचत, पुरुष, आदर, आदिका आधारमा पदसङ्गतिगत त्रुटिको अध्ययन रहेको छ ।
- मगरभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिक्दा गर्न सम्भावित पदसङ्गतिमा त्रुटिहरूको पहिचान रहेको छ ।

१.७ प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरू

पुनरावलोकन अनुसन्धान	:
बहुवैकल्पिक	:
पुनर्वल	:
पुनरावृत्ति	:
प्रतिनिधि	:
सञ्चार	:
सिद्धान्त	:
विश्लेषण	:
स्रोत भाषा	:
लक्ष्य भाषा	:

परिच्छेद दुई: सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन

कुनै पनि भाषा सिक्ने सिकारुले के कस्तो त्रुटि गर्छन र ती त्रुटि के कसरी हुन्छन भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ (ढकाल, २०७३:१३८) । व्यवहारवादी सिकाइ सिद्धान्तअनुसार बालकलाई नियन्त्रित वातावरणअनुसार अध्ययन गराइन्छ । जबसम्म उसले सही प्रतिक्रिया दिन सक्दैन तबसम्म शिक्षकले निरन्तर उपयुक्त वातावरण प्रदान गरेर त्रुटि सच्याउन अभ्यास रहनु पर्दछ । यो तथ्य व्यवहारवादी सिद्धान्त स्किनरको सिद्धान्तसँग सम्बन्धित रहेको छ । उक्त सिद्धान्तअनुसार भाषा सिकाइमा अभ्यास तथा पुनर्वल साथै अनुभावबाट सिक्दै पूर्णता प्रदान गर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ ।

सन् १९६० को दशकपछि सुरु भएका अन्तरभाषिक अवस्थाको अध्ययनका क्रममा त्रुटि विश्लेषण प्रारूप देखिन थाले (पौडेल, २०६३:१९९) । यस मान्यताका अनुसार भाषा सिकाइको क्रममा सिकारुहरूले अत्याधिक त्रुटि गर्ने गर्दछन । त्यस्ता त्रुटिहरूको निराकरणका लागि सकारात्मक पुनर्वलको आवश्यकता पर्दछ । सिकाइको क्रममा अभ्यास, पनरावृत्ति र दण्डको प्रयोग गरिन्छ । त्यसैले दोस्रो भाषका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने सिकारुहरूलाई भाषा सिकाइमा दक्ष बनाउनुका लागि व्यवहारवादी सिद्धान्तको उपयोग गरिन्छ । नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन व्यवहारवादी सिद्धान्तसँग सम्बन्धित रहेको छ । यस सिद्धान्तको माध्यमबाट दोस्रो भाषा सिकाइ कार्यले सफलता हाँसिल गर्न सक्छ ।

व्यवहारवादी सिद्धान्तका विरुद्धमा जन्मिएको सिद्धान्त मनोवादी सिद्धान्त हो । मनोवादी सिद्धान्तको मुख्य मान्यता भाषा सिकाइ जन्मजात गुण हो (ढकाल, २०६९ : ३९) । त्यसैले भाषा सिकाइ अनियन्त्रित, सहजर स्वभाविक वातावरणमा प्रभावकारी हुने कुरा प्रमाणित हुन्छ (ऐ: ४०) । यस सिद्धान्त अनुसार बालकलाई भाषा सिक्न नियन्त्रित वातावरण नभई सहज र स्वभाविक परिस्थिति हुनु पर्छ भन्ने कुरा विश्वास गरिन्छ । व्यवहारवादी सिद्धान्त अनुभवको आधारमा भाषा सिकाइ हुन्छ भन्ने मान्यता राख्छ भन्ने मनोवादी सिद्धान्तले अनुवांशिक वा जन्मजात गुणका रूपमा मान्यता राख्छ । यी दुवै मान्यतालाई

हेर्दा प्रस्तुत शोधको शीर्षक मगर मातृभाषी माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनसँग निकट सम्बन्ध रहेको पाइन्छ ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन

कुनै पनि शोधकार्यको सन्दर्भमा त्यससम्बन्धी भएका सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकनले आगामी गरिने शोधकार्यलाई मार्ग निर्देशन गर्ने भएकाले प्रस्तुत शोधकार्यको शीर्षकसँग सम्बन्ध पाठ्यपुस्तक तथा शोधकार्यहरूलाई सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.२.१ पाठ्यपुस्तकको पुनरवलोकन

भण्डारी र अन्य (२०६८) द्वारा 'प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम' शीर्षकको पुस्तक तयार पारिएको छ । यो पुस्तक त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष ने.पा.शि.५२३ को पाठ्यांशमा आधारित भएर तयार पारिएको छ । यो पुस्तकमा 'त्रुटिविश्लेषण' तयार पारिएको छ । यस एकाइमा त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा, त्रुटि र अन्तर्भाषा त्रुटिका क्षेत्र र त्रुटिहरूको वर्गीकरण, त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षण जस्ता उपशीर्षकहरू उल्लेख गरिएको छ । तर मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका बारेमा यहाँ कुनै कुरा उल्लेख छैन ।

ढकाल (२०७३) ले 'प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम' पुस्तकमा पृष्ठ १३८ त्रुटि विश्लेषणको परिचय दिने क्रममा डेबिड क्रिस्टलको भनाई प्रस्तुत गरेका छन्, सिकाइका क्रममा त्रुटि विश्लेषण त्यस्तो प्रविधि/तरिका हा । जसका सहायताबाट विदेशी भाषा सिक्कि व्यक्तिले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण र व्याख्या गरिन्छ । यसबाट सिकारुको भाषिक सामर्थ्यको स्तर स्पष्ट रूपमा रहेको त्रुटिलाई प्रस्तुत गर्दछ । त्यस्तै अर्को लड्म्यान डिक्सनरी अफ अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्सको भनाई उल्लेख गरिएको छ। जुन दोस्रो भाषा वा विदेशी भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण प्रस्तुत गर्दछ ।

न्यौपाने र अन्य (२०७३) ले 'सामान्य भाषा विज्ञान' पुस्तकमा पृष्ठसङ्ख्या २१ मा त्रुटिहरूको परिचय दिने क्रममा त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण, त्रुटिहरूको पहिचान, त्रुटिहरूको व्याख्या र सिकारुले पहिलो भाषा सिक्दा त्रुटिहरू गर्छ तर दोस्रो भाषा सिकाइमा त्रुटिहरूको अध्ययनमा बढी केन्द्रित रहेको छ । त्रुटिहरू अध्ययनको उद्देश्यमा शैक्षणिक समस्या समाधानका लागि भाषाको अध्ययनलाई उपयोगी बनाउने दृष्टिकोणमा आधारित रहेको छ ।

यस मान्यतामा हेदै प्रस्तुत शोधको शीर्षक मगर मातृभाषी माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनसँग निकट सम्बन्ध रहेको छ ।

२.२.२ शोधग्रन्थहरूको पुनरावलोकन

अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि अध्ययन गर्ने शीर्षकमा राम्रो ज्ञान र अगाडि भएका सम्बन्धित विषयवस्तुका बारेमा बुझ्न अवलोकन र विश्लेषण गर्न आवश्यक हुन्छ । त्यसलाई पुनरावलोकन भनिन्छ । यस अनुसन्धान शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधग्रन्थहरूको पुनरावलोकन गरिएको छ ।

पौड्याल (वस्ती) (२०५८) द्वारा 'कक्षा सातमा अध्ययनरत थारू भाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा एक शोध पत्र तयार पारिएको छ । यो अध्ययनको उद्देश्य सस्वर पठन, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने तथा क्षेत्रगत विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण गरी त्यसबाट निस्केको निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यो अध्ययन क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित रहेको छ । यो अनुसन्धानले थारूभाषी विद्यार्थीहरूले आदर व्यवस्थामा कर्ता र क्रियापदको सङ्गति व्यवस्थामा बढी त्रुटि गरेको देखाइएको छ । त्यसैगरी निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु, हलन्त र श्-ष्-स् सम्बन्धी बढी त्रुटि गरेका छन् भनी निष्कर्ष निकालिएको छ । यसमा थारूभाषी विद्यार्थीमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन मात्र गरेको पाइन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गतिको अध्ययन भने भएको छैन ।

पोखरेल (२०६२) द्वारा 'कक्षा नौमा अध्ययनरत मारवाडी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने भाषिक त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा एक अनुसन्धान तयार पारिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य पद्य कविता वाचन गर्दा गति, यति र लयमा हुने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, शब्दोच्चारण र वर्णविन्यास सम्बन्धी गरेका त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, बहुसङ्ख्यक मारवाडी समुदायका विद्यार्थीहरूले अध्ययन गर्ने विद्यालयका विद्यार्थीहरूबीच गरिने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, विश्लेषण गर्नु र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यो अध्ययन क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित रहेको छ । यस शोधमा वर्णविन्यासका क्षेत्रमा तुलना गर्दा बहुसङ्ख्यक र अल्पसङ्ख्यक मारवाडी भाषी

विद्यार्थीहरूबीच गरिएको छ । जसमा बहुसङ्ख्यक मारवाडी अध्ययनरत विद्यालयका २०/२० विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा ३० त्रुटिहरू मध्ये २० देखि ३० त्रुटिहरू गर्ने ३० जना, १० देखि २० त्रुटि गर्ने १८ जना र १ देखि १० त्रुटि गर्ने २ जना छन् भने अल्पसङ्ख्यक मारवाडी अध्ययनरत विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरूमध्ये २० देखि ३० त्रुटि गर्ने १० जना, १० देखि २० त्रुटि गर्ने ३ जना मात्र रहेका छन् । यस शोधमा भाषिक त्रुटिहरूको राम्रो अध्ययन भए पनि पदसङ्गतिको अध्ययन भएको छैन ।

चौधरी (२०६७) द्वारा 'कक्षा छका थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य थारुभाषाको सामान्य परिचय दिन, थारुभाषी विद्यार्थीहरूबाट गरिने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउनु नगर ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउनु रहेको छ । सिराहा जिल्लाको कक्षा ६ मा विद्यालयका थारुभाषी समुदायलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर अध्ययन गरेको उक्त शोधकार्यमा थारु भाषाको शोधकार्य, थारु भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, भाव, पक्ष, आदर आदिले वाक्यगठनमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि रहेको पाइन्छ ।

माझी (२०६७) द्वारा 'माझीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यसमा माझीभाषाको सामान्य परिचय दिन माझीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउने, त्रुटिहरूको निराकरण तथा विश्लेषण गर्ने, त्रुटिहरूको निराकरण आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । झापा जिल्लाको शिवसताक्षीधाम धरमपुरका सरकारी र निजी विद्यालयका माझीभाषी विद्यार्थीहरूलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर अध्ययन गरेको पाइन्छ । पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, सम्भावनायुक्त नमुना छनोट र क्षेत्रीय अध्ययन विधिको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा वर्ण र शब्दका तहमा उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिहरू रहेको पाइन्छ ।

दर्जी (२०७०) द्वारा 'कक्षा छमा अध्ययनरत मोरङिया थारुभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा छका थारु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, त्रुटि हुनाका कारणहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गर्नु, त्रुटिहरूको निराकरणका लागि उपायहरू पत्ता लगाई सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत शोध क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा केन्द्रित रही

तयार पारिएको हो । यस अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । यो पदसङ्गतिको अध्ययन गर्ने उचित मार्गदर्शक शोधपत्र भए पनि नि.मा.वि. तहको तल्लो कक्षा कक्षा ६ को पदसङ्गतिको मात्र अध्ययन भएको छ । माथिल्लो कक्षा कक्षा ८ को पदसङ्गतिगत व्यवस्थाको भने अध्ययन हुन सकेको छैन ।

निरौला (२०७०) द्वारा 'कक्षा सातका गुरूडभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखाइमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा एक अनुसन्धान तयार गरिएको छ । यस अध्ययनका उद्देश्य गुरूड भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखाइमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिल्याउनु, त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनु र त्रुटिहरूको निष्कर्ष निकाली निराकरणका लागि सुझाउनु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन पूर्ण रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि र आंशिक रूपमा पुस्तकालयीय विधिमा आधारित रहेको छ । यसमा नेपाली भाषालाई खोज, अनुसन्धान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारका क्षेत्रमा बढावा दिने र प्राथमिक कक्षादेखि नै स्तरीय भाषाको प्रयोग गराउनु पर्ने देखिन्छ भनी निष्कर्ष निकालिएको छ । यो अध्ययन गुरूड भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखाइमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको मात्र आवद्ध रहेको छ । थारू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भने भएको छैन ।

विष्ट (२०७०) द्वारा 'कक्षा ९ मा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोगगर्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । यसमा मैथिली भाषाको सामान्य परिचय दिन, मैथिली भाषाका आधारभूत क्षेत्र शब्द सङ्कन गर्नु, मैथिली भाषाका प्रमुख वाक्यगठनमा हुने त्रुटिहरू औल्याउनु, मैथिली भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको अध्यापन गर्नु रहेको छ । मोरङ जिल्ला ग्रामीण तथा सहरी, सरकारी तथा निजी विद्यालयका ६० वटा विद्यालयलाई केन्द्रविन्दु बनाएर मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको पाइन्छ । उक्त शोधकार्य मैथिली भाषाको सैद्धान्तिक व्याकरणको व्याख्यान विधिद्वारा गर्नु भन्दा प्रयोगमुलक अभ्यासमा जोड दिनाले पाठ्यक्रम निर्माणमा त्रुटि हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

पौडेल (२०७४) द्वारा 'लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यसमा लिम्बूभाषाको सामान्य परिचय दिन, लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउन, त्रुटिहरूको निराकरण तथा

सुभावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य रहेको पाइन्छ। ताप्लेजुङ्ग जिल्लाको फुङ्लिङ्ग नगरपालिका दोखुमा रहेको छ, वटा सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ। उक्त शोधकार्यमा नेपाली भाषामा एकवचन र दुईवचन व्यवस्था रहेको छ भने लिम्बू भाषामा एकवचन, द्विवचन, बहुवचन गरी ३ वटा वचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ। यस शोधकार्यमा क्षेत्रीय अध्ययन विधि र पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग रहेको पाइन्छ। नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषका सर्वनामहरू तँ, तिमी, तपाइ, हजुर रहेका छन् भने लिम्बू भाषामा एउटा मात्र खने (हेर्न) रहेको पुरुषगत त्रुटि बढि हुने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गतिको अध्ययन भने भएको छैन।

रिजाल (२०७४) द्वारा 'लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ। उक्त शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य लिम्बू भाषाको सामान्य परिचय दिन, लिम्बू भाषाका आधाभूत क्षेत्रका शब्द सङ्कन गर्नु, लिम्बू भाषाका प्रमुख पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू औल्याउनु, लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको अध्ययन गर्नु रहेको छ। धनकुटा जिल्ला साँगुरीगठी गाउँपालिका वडा नं. ४ फाक्सिकका २ वटा विद्यालयका अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूको समूहलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ। उक्त शोधपत्रमा जनसङ्ख्या नमुना र नमुना छनोट असम्भावना नमुना छनोट विधि, असम्भावना नमुना छनोट अन्तर्गत सुविधाजनक नमुना छनोट, व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग पाइन्छ। नेपाली भाषा र लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले आदर प्रसङ्ग र तहका अनुसार प्रयोगले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा द्विविधा उत्पन्न हुने आदत सङ्गतिमा त्रुटि हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

२.३ पुनरावलोकनको उपदेयता

शोधपत्र तयार गर्दा सैद्धान्तिक साहित्य र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनद्वारा शोधशीर्षक सम्बन्धिको सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गर्न सहयोग पुग्छ। आफ्ना विचारहरूलाई सान्दर्भिक र प्रामाणिक बनाउन तथ्यहरू उपलब्ध हुने भएकाले गर्दा शोधपत्र गहकिलो र कसिलो बन्न पुग्छ। पहिले गरिएको खोज अध्ययन अनुसन्धानद्वारा समस्याहरू राम्ररी बुझ्न विश्लेषण गर्न र शीर्षक छनोट गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। शोधपत्र तयार गर्दा कस्ता उद्देश्य छनोट गर्ने अध्ययन विधि कस्तो किसिमको तय गर्ने सो कार्य गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ। खासगरी सम्बन्धित विषयको गहिरो ज्ञान हासिल गर्ने अनुसन्धानलाई नै वैद्य र

विश्वसनीय बनाउन सम्बन्धित साहित्यको पुनरवालेकन उपयोगी बन्छ । अनुसन्धानलाई उपलब्धिमूलक बनाउन नवीन धारणाको पहिचान गर्न नयाँ सिद्धान्तको खोजी गर्न समेत उपयोगी बन्ने देखिन्छ । भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धानका क्षेत्र पत्ता लगाउन सैद्धान्तिक र सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकनले सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रमा सन्दर्भमा यससँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक हेर्दा “प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम” शीर्षकको पुस्तकमा ‘त्रुटि विश्लेषण’ भन्ने एउटा एकाइ रहेको छ । यस एकाइमा त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा, त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया, त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षणको समेत उल्लेख गरिएकोले यस शोधपत्र तयार गर्न सहयोग पुगेको छ । त्यस्तै “प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम” शीर्षकको पाठ्यपुस्तकमा ‘त्रुटि विश्लेषण’ शीर्षकको एकाइ रहेको छ र त्यस एकाइमा त्रुटि विश्लेषण दिने क्रममा डेविड क्रिस्टलको भनाई प्रस्तुत गरेका छन् सिकाइका क्रममा त्रुटि विश्लेषण त्यस्तो प्रविधि तरिका हो जसका साहायताबाट विदेशी भाषा सिक्कि रहेको व्यक्तिले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण र व्याख्या गरिन्छ । यसबाट सिकाइको भाषिक सामर्थ्यको स्तर स्पष्ट रूपमा भल्कन्छ । त्यस्तै अर्को लड्म्यान डिक्सनरी अफ अप्लाइड लिङ्गविस्टिक्सको भनाई उल्लेख गरिएको छ । जुन दोस्रो भाषा वा विदेशी भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण प्रस्तुत गर्दछ । “सामान्य भाषा विज्ञान” शीर्षकको पुस्तकमा त्रुटि विश्लेषण भन्ने एउटा एकाई रहेको छ । यस एकाइमा त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण, त्रुटिहरूको पहिचान, त्रुटिहरूको व्याख्या र सिकारुले पहिलो भाषा सिक्दा त्रुटिहरू गर्छ तर दोस्रो भाषा सिकाइमा त्रुटिहरूको अध्ययन बढि केन्द्रित रहेको छ । त्रुटिहरू अध्ययनको उद्देश्यमा शैक्षणिक समस्या समाधानका लागि भाषाको अध्ययनलाई उपयोगी बनाउने दृष्टिकोणमा आधारित रहेको छ । प्रस्तुत शोधपत्रका सन्दर्भमा सम्बन्धित शोधपत्र हेर्दा दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका बारेमा ‘कक्षा ६ मा अध्ययनरत थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन’ शीर्षकको शोधपत्रमा थारुभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटिको क्षेत्रमा पत्ता लगाउनु, नगर र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउनु, थारुभाषाको लिङ्ग वचन, पुरुष, भाव, पक्ष, आदर आदिको वाक्यगठनमा त्रुटि गरेको देखाइएको छ । यस शोधले थारुभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिल्याइएकाले यस शोधका लागि उपयोगी रहेको छ । “माभीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा माभीभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउनु,

निराकरण तथा विश्लेषण गर्ने, सरकारी र निजी विद्यालयका माभीभाषी विद्यार्थीहरूलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर अध्ययन गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा वर्ण र शब्दका तहमा उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिलाई देखाएको पाइन्छ । त्यसैले पनि पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि निराकरणका लागि सहयोग पुऱ्याएको छ । “लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको निराकरण तथा सुभावा प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य रहेको छ । नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषका सर्वनामहरू तँ, तिमी, तपाइ, हजुर, रहेका छन् भने लिम्बू भाषामा एउटा मात्र खेने (हेर्न) रहेको पुरुषगत त्रुटि बढि हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । कक्षा ९ मा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको मैथिली भाषाका प्रमुख वाक्यगठनमा हुने त्रुटिहरू औल्याउनु रहेको छ । उक्त शोधकार्यमा मैथिली शोधकार्यमा मैथिली भाषाको सैद्धान्तिक कारणको व्याख्यान विधिद्वारा गर्नु भन्दा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिनाले निर्माणमा त्रुटिहुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसैले पदसङ्गतिका क्षेत्रमा समेत वाक्यगठन त्रुटिको सम्बन्ध देखिन्छ । “लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा लिम्बू भाषाका आधारभूत क्षेत्रका शब्द अङ्कलन गर्नु, लिम्बू भाषाका प्रमुख पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू औल्याउनु रहेको छ । उक्त शोधकार्यमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले आदर, प्रसङ्ग र तहका अनुसार प्रयोगले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा दुविधा उत्पन्न हुने आदत सङ्गतिमा त्रुटि हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यो शोधपत्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको भए पनि शोधकार्यका लागि सहयोगी बनेको छ । “कक्षा सातमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा थारूभाषी विद्यार्थीहरूले सस्वर पठन, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा त्रुटि गरेको देखाइएको छ । यस शोधले थारूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिल्याइएकाले यस शोधका लागि उपयोगी रहेको छ । “कक्षा नौमा अध्ययनरत मारवाडी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने भाषिक त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा शब्दोच्चारण, वर्णविन्यास र वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूमा केन्द्रित रहेको छ । त्यसैले पदसङ्गतिका क्षेत्रमा समेत भाषिक त्रुटिको सम्बन्ध देखिन्छ । “कक्षा छमा अध्ययनरत मोरडिया थारूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा लिङ्ग,

वचन, पुरुष र आदरका आधारमा त्रुटिहरूको अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । यो पदसङ्गतिको अध्ययन गर्ने राम्रो मार्गदर्शक शोधपत्र भए पनि तल्लो कक्षाको पदसङ्गतिको मात्र अध्ययन गरिएकाले माथिल्लो कक्षाको पदसङ्गतिगत व्यवस्थाको अध्ययन हुन सकेको छैन । “कक्षा सातका गुरुङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखाइमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधमा नेपाली भाषा दोस्रो भाषाको रूपमा सिकने विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पहिल्याई निराकरणका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यो अध्ययनले वर्णविन्यास भन्दा बाहिरका कुनै पनि पक्षलाई समेटेको छैन । यस अध्ययन वर्णविन्यासकै क्षेत्रमा सीमित रहेता पनि पदसङ्गतिका क्षेत्रमा समेत वाक्यगठनको सम्बन्ध देखिने भएकाले भएका त्रुटिहरूको निराकरणका लागि उक्त शोध यो अनुसन्धान सहयोगी सिद्ध भएको छ ।

प्रस्तुत शोधमा तीनओटा पुस्तक र नौओटा शोध ग्रन्थहरूको पुनरवलोकन गरिएको छ । उक्त पुनरवलोकनको रूपमा राखिएका पाठ्यपुस्तक र शोधहरूले यस अनुसन्धानलाई सही मार्ग पहिल्याउनका लागि विशेषतः दोस्रो भाषा सिकाइका सिलसिलामा हुने त्रुटिहरूसँग सम्बन्धित रहेको छ । दोस्रो भाषा सिकाइका कठिनाइहरू के हुन सक्छन् भन्ने सन्दर्भको खोजी नै त्रुटि विश्लेषणको मुख्य ध्येय हो (पौड्याल, २०६९ : १९८) ।

२.४ सैद्धान्तिक / अवधारणागत ढाँचा

यस शोधपत्रमा निम्न अनुसारका सैद्धान्तिक अवधारणाहरू ढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ :

प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा माध्यमिक तह नौ र दसमा अध्ययनरत मोरङ जिल्ला अन्तर्गत केराबारी गाउँपालिका वार्ड नं. ७ र ८ मा रहेका आफ्नो मातृभाषा प्रयोग गर्ने, नेपाली भाषा दोस्रो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन र विश्लेषण गर्नका लागि थर्नडाइक, प्याभलव र स्किनरको व्यवहारवादी तथा बर्दिमर, पियाजे र कोह्लरको मनोवादी सिकाइ सिद्धान्तमा आधारित रहेर यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

परिच्छेद तीन : अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि

अनुसन्धान कार्य कसरी सम्पन्न भएको भनेर स्पष्ट पार्ने क्रममा अनुसन्धान विधिको विवरण महत्त्वपूर्ण कार्य हो । कुनै पनि अनुसन्धान औपचारिक एवम् व्यवस्थित कार्य भएकाले यसमा सोही अनुसन्धान विषयसँग सम्बन्धित खास विधिहरूको उपयोग गरिएको हुन्छ (दर्जी, २०७० : १८) । अनुसन्धान एक औपचारिक व्यवस्थित र योजनाबद्ध अध्ययन कार्य हो जसलाई अनुसन्धानका ढाँचा भनिन्छ । कुनै पनि कार्य गर्नु पूर्व तयारी गर्नु जरुरी छ । यस अनुसन्धानमा पुस्तकालयीय र क्षेत्रीय अध्ययन विधि र भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नका लागि क्षेत्रीय अध्ययन विधिको उपयोग गरिएको छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधि अन्तर्गत प्रश्नावली अन्तर्वाता, व्यक्तिगत सम्पर्क, विचारहरू विमर्शको माध्यमद्वारा सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ भने पुस्तकालयीय अध्ययन विधि अन्तर्गत लेख, रचनाहरू, शोधग्रन्थहरू, शब्दकोशहरू पत्रपत्रिका तथा अन्य सन्दर्भमा स्रोतहरूबाट आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गरी अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरिएको छ । अनुसन्धान वर्णनात्मक र तुलनात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा तयार पारिएको छ ।

३.२ नमुना जनसङ्ख्या र छनोट प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि अध्ययन क्षेत्र नेपालको वर्तमान सङ्घीय संरचना अन्तर्गत प्रदेश नं. १ मोरङ जिल्लामा पर्ने केराबारी गाउँपालिका अन्तर्गत २ वटा माध्यमिक विद्यालय श्री मच्छिन्द्र मा.वि. बाट १० जना छात्रछात्रा र श्री सार्वजनिक मा.वि. बाट १० जना गरी जम्मा २० जना ९ र १० का मगर मातृभाषि विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याका नमुनाको रूपमा लिइएको छ ।

नमुना छनोट प्रविधिमा असम्भावनामा नमुना छनोट विधिको छनोट गरिएको छ । असम्भावना नमुना छनोट अन्तर्गत पनि सुविधाजनक नमुना छनोट विधिद्वारा छनोट प्रक्रियालाई अगाडि बढाइएको छ । विद्यालयका हरेक कार्यमा उत्कृष्ट ठहरिएका र मगर मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूलाई मात्र अध्ययनको केन्द्र बनाई नमुनाअध्ययन गरिएको छ । जसका लागि वस्तुगत तथा निबन्धात्मक प्रश्न निर्माण गर्ने, परीक्षा सञ्चालन गर्ने, उत्तरपुस्तिका परीक्षण र त्रुटि पहिचान, वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ ।

३.३ अध्ययन क्षेत्र

मगरभाषी वक्ताहरू नेपालभरी मात्र नभई नेपालबाहिर पनि छरिएर रहेका छन् शोधकार्यमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई समावेश गराउन असम्भव भएकाले र निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरिने भएकाले अध्ययन क्षेत्र निम्नानुसार रहेको छ ।

- क) प्रस्तुत शोधको अध्ययन क्षेत्र मोरङ जिल्लाको केराबारी गाउँपालिका वडा नं. ७ र ८ का दुई वटा माध्यमिक विद्यालयलाई लिइएको छ ।
- ख) प्रस्तुत शोधमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर पदसङ्गतिका व्यवस्थाका आधारमा पदसङ्गतिको अध्ययन गर्नु यस क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ ।
- ग) मगरमातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरू पहिचान गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका

अनुसन्धानका क्रममा सामग्री सङ्कलनको विशेष महत्त्व रहेको हुन्छ । अनुसन्धानलाई विश्वसनीय र प्रामाणिक बनाउन सामग्री सङ्कलनको भूमिका बढि रहेको हुन्छ । प्रस्तुत शोध कार्यको तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि प्राथमिक र द्वितीय सामग्री सङ्कलन विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.१ प्राथमिक स्रोत

मोरङ जिल्ला केराबारी गाउँपालिका वडा नं. ७ र ८ का माध्यमिक तह (९ र १०) मा अध्ययन गर्ने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत व्यवस्थाका आधारमा नेपाली भाषामा नै प्रश्नहरू निर्माण गरी त्यस क्षेत्रका मगरमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई परीक्षा लिई उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.२ द्वितीय स्रोत

प्रस्तुत शोधकार्य पूरा गर्न द्वितीय स्रोतका रूपमा विभिन्न शोधग्रन्थहरूतथा पुस्तकालयीय अध्ययनगरिनुका साथै नेपाली थारु, मगर, लिम्बू आदि भाषासम्बन्धी प्रकाशित र अप्रकाशित सामाग्रीहरूको सहयोग लिइएको छ ।

३.४.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका तरीका

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न प्रश्नावली निर्माण गरिएको छ । विषयगत रूपमा पदसङ्गति परीक्षणका लागि ७ वटा वस्तुगत र २ वटा निबन्धात्मक प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनमा निश्चितता ल्याउन मिश्रित प्रश्नावलीहरू प्रयोग गरिएको छ । सो प्रश्नहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको अङ्कभार छुट्याई सम्बन्धित विद्यालयमा गई छनोटमा परेका विद्यार्थीलाई छुट्टै कोठाको व्यवस्था गरी लिखित परीक्षा लिइएको छ । यस परीक्षाका लागि १ : ३० मिनेटको समय उपलब्ध गराइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधमा प्राथमिक स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । उक्त सङ्कलित सामग्रीबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी सकारात्मक र सुधारात्मक दुवै पक्षहरू छन् भनी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनमा सम्बन्धित क्षेत्रमा गएर तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ । अन्ततः यस अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण र सूचीकरण गर्दै व्याख्या विश्लेषणबाट निष्कर्ष निकाल्ने कार्य गरिएको छ ।

यस शोध अध्ययनका लागि मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनका लागि विद्यार्थीलाई वस्तुगत र विषयगत रूपमा प्रश्नहरू तयार गरिएको छ । ती तयार गरेका प्रश्नहरूलाई परीक्षाका रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, र आदर सङ्गतिका प्रश्नपत्र सोधी त्यसबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । यो अध्ययन त्रुटि विश्लेषणको पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति अनुसारको व्याख्या विश्लेषणमा आधारित रहेको छ ।

परिच्छेद चार : व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ परिचय

मगर भाषा नेपालको मूल,मध्ये, पूर्वी, पश्चिमेली र पूर्वेली अञ्चलमा मगरहरुको बसोवास रहेको पाइन्छ। गोरखा, पाल्पा, तनहुँ, गुल्मी, स्याङ्जा, सल्यान, रोल्पा प्यूठान, स्कुम, अछाम, सिन्धुली, उदयपुर, धनकुटा आदि जिल्लाहरुमा बोलिने समृद्ध भाषा हो। यस भाषाको लिपिलाई आक्खा लिपि भनिन्छ। यस भाषामा प्रशस्तै वाङ्मयहरुको प्रकाशन भएको छ। आफ्नै व्याकरणिक नियमहरु रहेको यस भाषाको पनि आफ्नै भाषिक व्यवस्था रहेको छ।

प्रस्तुत अध्ययन मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरुलाई केन्द्र बनाउँदै मोरङ जिल्लाको केराबारी गाउँपालिका स्थित दुईवटा माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत माध्यमिक तहका मगर मातृभाषी विद्यार्थीले (स्तरीय) नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरु गर्छन् ? तिनीहरुको अध्ययन विश्लेषण गर्नुमा केन्द्रित रहेको छ। प्रस्तुत अध्ययनमा श्री मच्छिन्द्र मा.वि. र श्री सार्वजनिक मा.वि.का अध्ययनरत २० जना छात्र छात्रालाई नमूनाका रूपमा लिई वस्तुगत र विषयगत परीक्षा लिई समस्याको प्रस्तुतीकरण गरिएको छ।

सङ्गति भनेको मेल हो। वाक्यमा प्रयुक्त पक्षहरु बीचको आपसी मिलनलाई पद सङ्गति भनिन्छ, अथवा वाक्यमा प्रयोग हुने नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका आधारमा हुने आपसी मेल वा सम्बन्धलाई पदसङ्गति भनिन्छ। पदमेल वा सङ्गति नभएको वाक्यको अर्थ स्पष्ट हुँदैन र व्याकरणिक दृष्टिले वाक्य अशुद्ध हुन्छ। पदसङ्गतिले नामिक पद वा क्रियापद बीच मेल, समानता वा तुल्यता बुझाउँछ। कुनै वाक्य व्याकरणिक दृष्टिले शुद्ध वा अशुद्ध के छ भन्ने आधार पनि पद सङ्गति हो जस्तै: 'छोरी आयो', 'म गएन' जस्ता वाक्यहरुमा पद सङ्गति नमिलेको देखिन्छ (न्यौपाने र अन्य : २०६७, १९)।

वाक्य वा वाक्यात्मक संरचनामा एउटा पदलाई परिवर्तन गर्ने वित्तिकै समानुपातिक रूपमा अर्को वा अन्य पदमा पनि परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थालाई पदसङ्गति भनिन्छ। जस्तै :

१. सानो केटो रोयो ।

२. सानी केटी रोई ।

माथि उदाहरण १ को केटो शब्दलाई परिवर्तन गरी उदाहरण २ मा केटी बनाउने वित्तिकै उदाहरण १मा सानो र रोयो पनि उदाहरण २ मा क्रमशः सानी र रोई हुन पुगेका छन् (लामीछाने र सुब्बा, २०५७ : २४८) ।

माथिका परिभाषाका आधारमा हेर्दा पनि वाक्यमा आउने विभिन्न किसिमका नामिक पदहरू र क्रियापदहरूका बिच यस्तो मेल वा सङ्गति हुन जरुरी हुन्छ । कुनैपनि वाक्यमा यस प्रकारको सङ्गति भएन भने त्यो वाक्य अशुद्ध मानिन्छ । जस्तै :

अशुद्ध वाक्य

शुद्ध वाक्य

क) केटी आयो ।

क) केटी आई ।

ख) राम्रा केटो आए ।

ख) राम्रा केटा आए ।

ग) रामको छोरी गयो ।

ग) रामकी छोरी आई ।

नेपाली भाषालाई स्रोत भाषाका रूपमा बोल्नेहरू र लक्ष्य भाषाका रूपमा बोल्ने दुबै किसिमका सिकारुहरूले लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैले त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा तुलनात्मक रूपमा स्रोतभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि भन्दा नेपाली भाषालाई लक्ष्य भाषाका रूपमा बोल्ने सिकारुहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । लक्ष्य भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि स्रोतभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि भन्दा बढी जटिल र गम्भीर स्वरूपका हुने गर्दछन् । त्यसैले यो अध्ययनमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकमा केन्द्रित रहेको छ ।

४.२ कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

कर्ता, जुन लिङ्ग वचन पुरुष र आदरको छ त्यही लिङ्गवचन, पुरुष र आदरको क्रियापद प्रयोग हुनु नै कर्ता र क्रिया सङ्गति हो र आदर सङ्गतिमा प्रशस्त त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ :

जस्तै : अशुद्ध रूप	शुद्धरूप
क) स्यामहरू सिनेमा हेर्छे ।	श्यामहरू सिनेमा हेर्छन् ।
ख) आमा भात पकाउँछे ।	आमा भात पकाउनु हुन्छ ।
ग) शीताले लुगा सुकाउँछे ।	शीताले लुगा सुकाइन् ।

प्रस्तुत वाक्यहरू क, ख र ग का वाक्यका कर्ताहरू श्यामहरू, अनुसार बहुवचनको क्रियापद नभएको आमा अनुसार आदरवाची क्रियापद पकाउनुहुन्छ नभएको र सीता स्त्रीलिङ्गी कर्ता अनुसार स्त्रीलिङ्गकै कर्ता नभएको जस्ता त्रुटिहरू भएका छन् । यसअन्तर्गत पनि लिङ्ग वचन पुरुष र आदर अनुसार कर्ता क्रियाको सङ्गति अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

मूलतः लिङ्ग नाम, विशेषण र क्रियासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ (अधिकारी, २०७१, ८४) । नेपाली भाषाको स्तरीय प्रयोगका लागि कर्ता जुन लिङ्गको छ, त्यसै अनुरूप क्रियाको पनि प्रयोग गरिन्छ । कर्ता एउटा लिङ्ग र क्रिया अर्को लिङ्गको भएर प्रयोग गरेको खण्डमा त्यो वाक्य त्रुटिपूर्ण हुन्छ । जस्तै :

क) भाइ विद्यालय गयो (अस्त्रीलिङ्गी)

ख) बहिनी विद्यालय गई (स्त्रीलिङ्गी) ।

माथिका वाक्यमा भाइ अस्त्रीलिङ्ग कर्तासँग अस्त्रीलिङ्गकै क्रियापद गयो र बहिनी स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग स्त्रीलिङ्गकै क्रियापदको प्रयोग भएको छ । यी उदाहरणबाट के प्रस्ट हुन्छ भने स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्ता वा कर्म जुन लिङ्गको छ, त्यही लिङ्गको क्रियापद लेखिनु पर्छ । यदि यस्तो नगरिएको खण्डमा लिङ्गगत पदसङ्गतिगत त्रुटि हुन्छ । यस्ता त्रुटिलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

तालिका नं. १ :नेपाली भाषाको लिङ्ग सङ्गतिका शुद्ध वाक्यहरू

क्र.सं.	पुलिङ्ग	क्र.सं.	स्त्रीलिङ्ग
१	केटो आयो ।	१	केटी आई ।
२	सानो भाइ रोयो ।	२	सानी बहिनी रोई ।
३	माइला दाजु आउनु भयो ।	३	भाइली भाउजू आउनुभयो ।
४	छोराहरू आजैआउँछन् ।	४	छोरीहरू आजै आउँछन् ।
५	ठूला भान्जा आए ।	५	ठूली भान्जी आइन् ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको उदाहरणबाट के प्रस्ट हुन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्यमा लिङ्ग सङ्गति अनिवार्य हुन्छ । अन्यथा वाक्य त्रुटिपूर्ण र अशुद्ध हुन जान्छ । यस अध्ययनमा माध्यमिक तहमा अध्ययन गरिरहेका २० जना विद्यार्थीहरूलाई अस्त्रीलिङ्गलाई स्त्रीलिङ्गमा बदल्ने र स्त्रीलिङ्गलाई अस्त्रीलिङ्ग बनाउने निर्देशन सहित प्रति विद्यार्थी १० वटा का दरले २०० वटा प्रश्नहरूको उत्तर लेख्न लगाउँदा उनीहरूका उत्तरका आधारमा निम्न अनुसार त्रुटिहरू फेला परेका छन् :

तालिका नं. २ : स्त्रीलिङ्ग भए अस्त्रीलिङ्ग र अस्त्रीलिङ्ग भए स्त्रीलिङ्ग बनाउन

क्र.सं.	पुलिङ्ग	क्र.सं.	स्त्रीलिङ्ग
१	भाइ बजार जाँदैन (स्त्रीलिङ्ग)	१	बहिनी बजार जादिन् ।
२	राम तरकारी किन्छ (स्त्रीलिङ्ग)	२	सीता तरकारी किन्छीन् ।
३	विनोद मिलनसार छ । (स्त्रीलिङ्ग)	३	विनिता मिलनसार छ ।
४	केटी राम्री छे (अस्त्रीलिङ्ग)	४	केटा राम्रो छ ।
५	सीताले लुगा सुकाइन (अस्त्रीलिङ्ग)	५	रामले लुगा सुकायो ।
६	भाइ घाँस काट्छ । (स्त्रीलिङ्ग)	६	बहिनी घाँस काँटिन् ।
७	मेरो भाई छ (स्त्रीलिङ्ग)	७	मेरो बहिनी छ ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिका वाक्यहरूमा भाई बजार जाँदैनको स्त्रीलिङ्ग बहिनी बजार जाँदिन हुनुपर्ने त्यस्तै दोस्रो वाक्य सीता स्त्रीलिङ्गी कर्ता अनुसार क्रियापदमा 'किन्छे' हुनुपर्ने 'छ' क्रियापदलाई विनिता कर्ता अनुसार छे बनाउनु पर्ने, केटी छिन् भएका ठाउँमा केटो छन् हुनु पर्ने, 'सीताले लुगा सुकाइन्' भन्ने वाक्यलाई 'रामले लुगा सुकाए' बनाउनु पर्ने, 'भाइ घाँस काट्छ' लाई 'बहिनी घाँस काट्छे' र 'मेरो भाइ छ' वाक्यलाई 'मेरी बहिनी छ/छे' बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

माथिको उदाहरणबाट के प्रस्ट हुन्छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यस अध्ययनमा भएका तथ्याङ्कलाई तलको तालिकाबाट अझ प्रस्ट पारिएको छ :

तालिका नं. ३ : लिङ्गगत तथ्याङ्क विवरण

क्र.सं.	विवरण	विद्यार्थी सङ्ख्या	प्रश्न सङ्ख्या	त्रुटिरहित उत्तर		त्रुटियुक्त उत्तर	
				सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	स्त्रीलिङ्ग	२०	२००	६०	३०	१४०	७०
२	अस्त्रीलिङ्ग	२०	२००	८०	४०	१२०	४०
३	दुवैलिङ्ग	२०	४००	१४०	३५	२६०	६५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको तालिका अनुसार जम्मा २० जना विद्यार्थीहरूलाई अस्त्रीलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी १० वटा प्रश्न पर्ने गरी २०० वटा प्रश्न लिखित रूपमा उत्तर दिने गरी छोडिएको थियो, जसमा स्त्रीलिङ्ग बनाउने मध्ये ६० सही उत्तर आए : जुन कुल प्रश्नको ३० प्रतिशत हुन आउँछ भने १४० उत्तर त्रुटिपूर्ण रहे, जुन नतिजाको कुल प्रश्नको ७० प्रतिशत हुन आउँछ । सम्पूर्ण विद्यार्थीलाई स्त्रीलिङ्ग र अस्त्रीलिङ्गका ४०० वटा प्रश्नमध्ये जम्मा १४० अर्थात् ३५ प्रतिशत त्रुटिरहित उत्तर रहेको र २६० अर्थात् ६५% त्रुटियुक्त उत्तर रहेको पाइएको छ ।

यस आधारमा हेर्दा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्त्रीलिङ्गी वाक्य र अस्त्रीलिङ्गी वाक्य मध्ये वाक्यबनाउँदा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यात्मक संरचनामा लिङ्गसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू सम्प्रेषणीय हिसाबले अर्थबाधक र व्याकरणिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । त्यसैले उक्त त्रुटिका कारण पहिचान गर्न नेपाली भाषा र मगरभाषाका वाक्यलाई तुलना गर्दा स्पष्ट पार्न सक्ने भएकाले यी दुवै भाषाका एउटै अर्थ हुने वाक्यहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं ४ : नेपाली भाषा र मगर भाषाको लिङ्ग सङ्गतिमा तुलना

क्र.सं.	नेपाली भाषाका वाक्यहरू		मगरभाषाका वाक्यहरू	
	स्त्रीलिङ्ग	अस्त्रीलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	अस्त्रीलिङ्ग
१	सानी केटी गई ।	सानो केटो गयो ।	म्यारजा मास्टो जजा नुवा ।	म्यारजा जेन्जा जजा नुवा ।
२	बहिनीले तरकारी काटि ।	भाइले तरकारी काट्यो ।	बहिनीयाँइ गान चेया ।	भाइयाँइ गान चेया ।
३	गीता किताब पढ्छे ।	कृष्ण किताब पढ्छ ।	गीता किताब परेस्न् ।	कृष्ण किताब परेस्ने ।
४	राम्रो पढे जान्दछे ।	राम्रो पढे जान्दछ ।	सेम परेस्नाड वाहरले ।	सेम परेस्नाड वाहरले ।
५	दिदी भात खानुहुन्छ ।	दाजुले भात खानुहुन्छ ।	डए ज्याट ज्याले ।	डाँजे ज्याट ज्याले ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको तालिकामा नेपाली भाषाका स्त्रीलिङ्गी कर्ता सानी केटी, बहिनी, गीता दिदी अनुसारका क्रियापदहरू गई, काटि, पढ्छे, जान्छे, खानुहुन्छ जस्ता स्त्रीलिङ्गी क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै अस्त्रीलिङ्गी कर्ता केटो, कृष्ण, भाइ, दाजु प्रयोग भएका वाक्यमा गयो, काट्यो, पढ्छ, जान्छ जस्ता क्रियापद प्रयोग भएका छन् । मगर भाषाको स्त्रीलिङ्गी

कर्तामा म्यारजा, बहिनी, गीता,सेम, डए प्रयोग भएका छ भने क्रियामा क्रमशः नुवा, चेया, परिस्ने, वाहरले,ज्याले प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै मगर भाषाको अस्त्रीलिङ्गीकर्तामा म्यारजा भाइयाँइ, कृष्ण, सेम, डाँजे प्रयोग गरिएको छ र क्रियामा स्त्रीलिङ्ग समानका क्रियाहरू प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा मगर भाषामा लिङ्ग अनुसार कर्तामा परिवर्तन भए पनि क्रियामा असर नपरेको देखिएको छ ।

मानवेत्तर प्रयोगका अवस्थाका आधारमा पनि नेपाली भाषा र मगर भाषाको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका नं. ५: नेपाली भाषामा मानवेत्तर प्रयोग

स्त्रीलिङ्ग	अस्त्रीलिङ्ग
गाईले पानी खायो ।	गोरुले पानी खायो ।
कुकुर्नी भुक्छ ।	कुकुर भुक्छ ।
गाई डुक्रिन्छ ।	गोरु डुक्रिन्छ ।
बाखी कराउँछ ।	बाखो कराउँछ ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

उपयुक्त वाक्यमा मानवेत्तर स्त्रीलिङ्ग जनाउने कर्ता शब्दहरू क्रमशः गाई कुकुर्नी गाई र बाखी प्रयोग गरिएको छ । साथमा क्रियापद खायो, भुक्छ, डुक्रिन्छ, कराउँछ प्रयोग भएको छ । त्यसैगरी अस्त्रीलिङ्ग वाक्यका कर्ता क्रमशः गोरु कुकुर, गोरु बाखोका साथमा पनि खायो, भुक्छ डुक्रिन्छ, कराउँछ क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । यसबाट नेपाली भाषामा मानवेत्तर कर्ता जुनसुकै लिङ्गको भएपनि कर्तामा अस्त्रीलिङ्गी प्रयोग नै देखिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरूलाई मगर भाषामा तुलनात्मक रूपमा यसरी हेर्न सकिन्छ :

स्त्रीलिङ्ग	अस्त्रीलिङ्ग
क) हेटयाँइ डिगा ।	ठोरै डि गा ।
ख) चिउनी हुवा ।	चिऊ हुवा ।
ग) हेट धारा ।	ठोर धारा ।
घ) राँहा चाक्ले ।	राँहा चाक्ले ।

माथिका उदाहरणमा हेर्दा स्त्रीलिङ्ग कर्ता चिउनी, हेट, राँहा प्रयोग भएको छ । त्यस्तै अस्त्रीलिङ्गी कर्ता ठोरै, चिऊ, ठोर, राँहा प्रयोग भएको छ । त्यसकारण मगर मातृभाषामा कर्ता मानवीय र मानवेतर दुवै अवस्थामा रहँदा समेत कुनै पनि वाक्यमा लिङ्गको प्रभाव क्रियामा परेको देखिँदैन ।

४.२.२ वचन सङ्गतिगत त्रुटिहरू

सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई वचन भनिन्छ । त्यसैले यसको सम्बन्ध सङ्ख्येय नाम, विशेषण तथा क्रियासँग रहेको हुन्छ । सामान्यतया एउटालाई बुझाउँदा एक वचन र एकभन्दा बढीलाई बुझाएमा बहुवचन भनिन्छ । त्यसैले नेपालीमा वचन २ किसिमका हुन्छन् (अधिकारी, २०७१ : ८९) ।

क) केटो गयो । (एकवचन)

ख) केटाहरू गए । (बहुवचन)

वचन मुख्यतया नाम र क्रियामा व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटी हो । वचन संसारका प्रायः सबै भाषामा पाइने व्याकरणात्मक कोटि हो । नेपाली भाषामा वचनलाई दुई किसिममा व्यवस्था गरेको पाइन्छ । त्यस्तै गरी मगर भाषामा पनि एकवचन र बहुवचन गरी दुई किसिममा वचन व्यवस्था गरेको पाइन्छ । मगर भाषामा दुई प्रकारको वचन व्यवस्था भए पनि मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त वचनमा त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

तालिका नं. ६ : वचन सङ्गतिगत त्रुटियुक्त वाक्यहरू

क्र.सं.	वचन मिलाउन दिइएका समस्या	विद्यार्थीहरूले दिइएका उत्तर
१	सानो छोरो रोयो । (बहुवचन)	सानो छोराहरू रोयो ।
२	किसानले खेत जोत्यो (बहुवचन)	किसानहरूले खेत जोत्यो ।
३	केटीहरू चहुरमा खेल्छन् । (एकवचन)	केटी चहुरमा खेल्छ ।
४	चराहरू आकाशमा उडे । (एकवचन)	चरो आकाशमा उडो ।
५	श्याम सिनेमा हेर्छ । (बहुवचन)	श्यामहरू सिनेमा हेर्छन् ।
६	विद्यार्थीहरू चहुरमा खेल्छन् । (एकवचन)	विद्यार्थीहरू चहुरमा खेल्छ ।

स्रोत : परीक्षाको नतिजा

वचनसङ्गतिगत त्रुटि परीक्षणका लागि २० जना विद्यार्थीलाई एकवचन कर्ता क्रियालाई बहुवचन बनाउने र बहुवचनलाई एकवचन बनाउने २०० वटा समस्या दिइएको थियो । त्यसबाट प्राप्त नतिजा यसप्रकार रहेको छ :

तालिका नं. ७ : वचन सङ्गति तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	विद्यार्थी सङ्ख्या	प्रश्न सङ्ख्या	त्रुटिरहित उत्तर		त्रुटियुक्त उत्तर	
				सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	बहुवचन	२०	२००	६९	३४.५	१३१	६५.५
२	एकवचन	२०	२००	७४	३७	१२६	६३
३	दुवैमा जम्मा	२०	२००	१४३	३५.७५	२५७	६४.२५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको तथ्याङ्कबाट के प्रस्ट हुन्छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वचन सङ्गतिमा ६९ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइयो । तीमध्ये बहुवचनमा ६५.५ प्रतिशतले र ६३ प्रतिशतले एकवचनमा त्रुटि गरेको देखियो । यस अध्ययनबाट मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई वचनसङ्गति जटिल समस्याको रूपमा रहेको प्रस्टिन्छ ।

नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी दुईवटा वचन व्यवस्था रहेको छ भने मगर मातृभाषामा वचनव्यवस्था रहेको छ ।

तालिका नं. ८ : मगर र नेपाली भाषाको वचनव्यवस्थाका तुलनात्मक वाक्यहरू

एकवचन		बहुवचन	
मगर	नेपाली	मगर	नेपाली
डा नुड्ले ।	म जान्छु ।	कल्हा नुड्ले ।	हामी जान्छौं ।
डा खाटा हेट्ले ।	मसँग गाई छ ।	डा खाटा हेट्को ले ।	मसँग गाईहरू छन् ।
नाड नुड्ले ।	तँ जान्छस् ।	नाकुरी नड्लौ ।	तिमीहरू जान्छौं ।
डा इमाड नुवा ।	म घर गएँ ।	काल्हा इमाड नड्छ ।	हामी घर गयौं ।
डऊ भाई नुवा ।	मेरो भाइ गयो ।	डऊ भाइको नुवा ।	मेरा भाइहरू गए ।

स्रोत : मगरभाषा (ठूट)को क्षेत्रीय पद व्यवकरण, २०७०

माथिको तालिका अनुसार मगर भाषामा र नेपाली भाषामा वचन विधान र सङ्गति नियम विल्कुल फरक रहेको देखिन्छ। यिनै कारणबाट मगर भाषामा वचन सङ्गतिगत त्रुटिहरू हुने सम्भावना देखिन्छ।

४.२.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

भनाइ प्रस्ट पार्न उपस्थित रहेको वक्ता, स्रोता र विषयको बोध गराउने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ। पुरुषले नेपाली व्याकरणमा सर्वनामको तहलाई बुझाउँछ। पुरुष तीन प्रकारका हुन्छन् : प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, र तृतीय पुरुष (न्यौपाने र अन्य, २०७० : १२५)।

अभिव्यक्तिमा संलग्न सहभागीको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ। यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी २०७१ : ९८)। मगर भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै पुरुष तीन प्रकारकै व्यवस्था रहेको छ।

नेपाली भाषा- प्रथम पुरुष - म हामी (हरू)

द्वितीय पुरुष- तँ, तिमी, तपाईं, हजुर

तृतीय पुरुष - ऊ, उनी, उनीहरू उहाँ/वहाँ (हरू) यो, त्यो, तिनी, यिनी

मगर भाषा - प्रथम पुरुष -डा, कान्

द्वितीय पुरुष- नाड्ला, नाकुड्

तृतीय पुरुष - आसे, होखुरिक, आखुरिक होस्की

कर्ताको पुरुष अनुसार क्रियापदको पुरुष सङ्गति मिलाउन लिइएको परीक्षणको नमुनानिम्नानुसार छ :

तालिका नं. ९ : पुरुष सङ्गति अभ्यास

क्र.सं.	पुरुष अनुसार कर्ताक्रिया सङ्गति मिलाउन दिइएका समस्या	मगरभाषी विद्यार्थीका उत्तरहरू
क)	.....बाटामा बस्छन् ।	हामी बाटामा बस्छौ ।
ख)	.....कथा भनिस ।	तँ कथा भन् ।
ग)	उनीहरू विहान सवेरै ..... ।	उनीहरू विहान सवेरै उठ्छ ।
घ)	हामी बजार ..... ।	हामी बजार जान्छौ ।

स्रोत : परीक्षा नतिजा

माथिको परीक्षणबाट प्राप्त पुरुष सङ्गतिगत त्रुटिहरूलाई तलको तथ्याङ्कबाट प्रस्ट पारिएको छ ।

तालिका नं. १० : पुरुष सङ्गति तथ्याङ्क विवरण

क्र. सं.	विवरण			त्रुटिरहित		त्रुटियुक्त	
		वि.सं.	प्र.सं.	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	प्रथम पुरुष	४०	१००	५	५	३५	३५
२	द्वितीय पुरुष	४०	१००	९	९	३१	३१
३	तृतीय पुरुष	२०	२०	१	१	१९	१९

स्रोत : स्थलगत अध्ययन /परीक्षा नतिजा

माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा पुरुषको प्रयोग गर्दा ४० जनालाई १०० प्रश्न को परीक्षा लिँदा ५% सही नतिजा र ३५ प्रतिशत त्रुटि युक्त उत्तर भेटिएका छन् । द्वितीय पुरुषमा पनि ४० विद्यार्थीलाई १०० प्रश्नको परीक्षा लिदा ९% सही नतिजा भेटिएको र ३१% नतिजा त्रुटियुक्त भेटिएको छ । त्यसैगरी तृतीय पुरुष अन्तर्गत २० जना विद्यार्थीलाई २० वटा प्रश्नको परीक्षा लिदा १ प्रतिशत सही नतिजा आएको र १९ त्रुटिपूर्ण उत्तरहरू आएको छ:

तालिका नं. ११ : मगर भाषा र नेपाली भाषाको पुरुषगत तुलना

	मगरभाषा	नेपालीभाषा
प्रथम पुरुष	डा इम नुङ्ले । काल्हा इम नुङ्च ।	म घर जान्छु । हामी घर जान्छौं ।
द्वितीय पुरुष	नाङ् इम नुङ्ना । नाकु इम नुङ्च । नाको इम नुङ्ले । नाखुरिक इम नुङ्ले ।	तँ घर जान्छस् । तिमी घर जान्छौ । तपाईं घर जानुहुन्छ । तिमीहरू/तपाईंहरू घर जान्छौ/जानुहुन्छ ।
तृतीय पुरुष	होसे इम नुङ्ले । आसे इम नुङ्ले । इसे इम नुङ्ले । होरकुरिक इम नुङ्ले । इरकुरिक इम नुङ्ले ।	ऊ घर जान्छ । त्यो घर जान्छ । यो घर जान्छ । उनीहरू /उहाँहरू घर जान्छन्/जानुहुन्छ । यी/यिनीहरू घर जान्छन् ।

मगर मातृभाषामा तँ, तिमी, तपाईं जस्ता द्वितीय पुरुषका कर्ता भए पनि समान क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ। बहुवचनका कर्ताका बहुवचनकै क्रियापद प्रयोग रहेको छ।

४.२.४ आदरगत त्रुटिहरू

आदरार्थी भनेको सम्मान सूचक व्याकरणात्मक कोटि हो। मानबोधक शब्दहरू नै आदरार्थी हुन्। यसले कुनै पनि व्यक्तिप्रतिको सम्मान तथा शिष्टताको तह निर्धारण गर्दछ। विशेष द्वितीय पुरुष सर्वनामको सर्वनामको उपयुक्त प्रयोग नै आदरार्थी उचित प्रयोग ठहर्छ। सर्वनामको प्रयोग गर्दा ती सर्वनामकै तहबाट क्रियाको पनि प्रयोग गर्नु पर्दछ (न्यौपाने र अन्य, २०७० : १२६)। आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटिलाई दर्साउँछ। यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ। आदर मुख्यतः श्रोता (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ। यसका लागि श्रोताका सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका साथै आदर जनाउने नामको प्रयोग हुन सक्छ। वक्ता वा अन्य व्यक्तिको तुलनामा सम्बन्धित व्यक्तिको सामाजिक प्रतिष्ठा र तिनको सम्बन्धलाई बुझाउने रूपतत्त्व वा वाक्यगठनको भेदलाई बुझाउने व्याकरणात्मक कोटि नै आदरार्थी हो। आदरार्थीको तह निम्न आदरार्थी मध्यम आदरार्थी, उच्च आदरार्थी, उच्चस्तर आदरार्थी र उच्चतम आदरार्थी गरी पाँचतह रहेका छन् (लामिछाने र सुब्बा : २०५७ : २०५)।

नेपाली भाषामा द्वितीय तथा तृतीय पुरुषका सर्वनाम र क्रियापदले प्रयोगका विभिन्न तहलाई प्रकट गर्दछ। कुनै पनि उद्देश्य खण्डमा प्रयुक्त सर्वनामहरू अनुकूल आदरार्थी जनाउने क्रियापदहरूको प्रयोग गर्नु पर्दछ। अन्यथा आदर सङ्गतिगत त्रुटि हुन सक्छ। यसले भाषाको बोध र अभिव्यक्ति क्षमतामा नकारात्मक असर पर्न जान्छ। धिताल, २०६९ : ५२) मगर भाषामा अन्य भाषामा जस्तो आदरका तहको व्यवस्था नभएको देखिन्छ। आदर द्वितीय र तृतीय पुरुषमा हुने गर्दछ। मगर भाषामा तँ तिमी, तपाईं हजुर र मौसुफ आदिलाई नाइ, नाको, नकु सर्वनामले बुझाउँछ।

कतिपय सन्दर्भमा आदरमा गरिएका त्रुटिहरू हाँस्यास्पद र आपत्तिजनक पनि हुने गर्दछन्। यस्ता त्रुटिहरू प्रायः दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिकने सिकारुहरूमा देखिन्छ।

यस अध्ययनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूको आदर अनुसारको कर्ता क्रिया सङ्गतिगत त्रुटिलाई निम्नअनुसार देखाइएको छ :

तालिका नं. १२ : आदरगत सङ्गति

मगर मातृभाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटियुक्त प्रयोगहरू	नेपालीका त्रुटिरहित प्रयोगहरू
तिमी गइनस् ?	तिमी गएनौ ?
बाबु हलो जोत्नुभयो ।	बुबा हलो जोत्नु हुन्छ ।
आमा भात पकाउँछ ।	आमा भात पकाउँनु हुन्छ ।
दिदी घरमै बस्छ ।	दिदी घरमै बस्नुहुन्छ ।
राजाले भात खायो ।	सरकारले भुजा ज्युनार गरिवक्स्यो ।
बहिनी गई ।	बहिनी गई ।
तपाईंहरू भात खान आउनु ।	तपाईंहरू भात खान आउनुहोस् ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

प्रस्तुत समस्या विद्यार्थीका वस्तुगत र विषयगत दुवै प्रश्नावलीका उत्तरपरीक्षणबाट प्राप्त त्रुटिका उदाहरण हुन् । छनौट गरिएका विद्यार्थीहरूलाई वस्तुगत प्रश्नहरू दिई उत्तर परीक्षण गर्दा आदर सङ्गतिमा गरेका त्रुटिलाई निम्नानुसार तथ्याङ्कीय आधारमा मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. १३ : आदरगत त्रुटिको तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	छनौट विद्यार्थी संख्या	प्रश्न संख्या	त्रुटि उत्तर		त्रुटि रहित	
				संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	समग्र आदरगत त्रुटि	२०	२००	६९	३४.५	१३१	६५.५

माथिको तालिका तथ्याङ्कलाई हेर्दा २०० वटा आदर सङ्गतिका समस्यामा ६९ वटा ३४.५% त्रुटिरहित र १३१ वटा ६५.५% त्रुटि युक्त नतिजा देखिएको पाइन्छ। तसर्थ मगर मातृभाषी विद्यार्थीलाई आदरसङ्गति पनि जटिल समस्याका रूपमा रहेको देखिन्छ।

४.३ कर्म र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

कर्ताले क्रियाबाट पूरा गरेको कामको पहिलो सोभो असर जसमा पछि त्यो पद नै कर्म हो। कर्मद्वारा नियन्त्रित वाक्यमा कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुषका र आदरका आधारमा क्रियापद सङ्गति आवश्यक छ। वाच्य परिवर्तनमा कर्तृ वाच्यबाट कर्मवाच्य बनाउँदा कर्मको लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका आधारमा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको छ।

कर्म र क्रियाको सङ्गति नहुदा वाक्य अर्थदोष र त्रुटिपूर्ण हुन सक्छ। कर्म र क्रियाको सङ्गति परीक्षणका लागि श्री मच्छिन्द्र मा.वि. केरावारीका का १० जना विद्यार्थीलाई कर्म वाक्य र बनाउन लगाउँदा विद्यार्थीहरूको निम्नानुसारको नतिजा देखियो :

दिइएका समस्याहरू

रामले सीतालाई बोलायो। (कर्म)

बहिनीले दिदीलाई कुटी (कर्म)

सीताले आमालाई समाती (कर्म)

आमाले छोरालाई भेटनुभयो। (कर्म)

कुकुरले मृगहरू लखेट्यो। (कर्म)

विद्यार्थीहरूका उत्तर

रामद्वारा सीतालाई बोलाइयो।

बहिनीद्वारा दिदीलाई कुटियो।

सीताद्वारा आमा समातियो।

आमाद्वारा छोरा भेटाइयो।

कुकुरद्वारा मृगहरू लखेटियो।

स्रोत : पुरक परीक्षा परीक्षण (स्थलगत सर्वेक्षण)

उपर्युक्त वाक्यहरूमा लिङ्गगत वचनगत, पुरुषगत र आदरगतरूपमा कर्मवाच्य बनाउन दिइएको निर्देशनमा कर्ममा जुनसुकै लिङ्ग वचन पुरुष र आदर रहेता पनि मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले क्रियाको सङ्गतिमा एकैनासे अस्त्रीलिङ्ग र एकवचन को क्रियापदमात्र प्रयोग गरेको पाइयो। जुन नेपाली भाषामा त्रुटिपूर्ण मानिन्छ।

४.३.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

वाक्यमा कर्ताको कार्य व्यापार हुँदा प्रत्यक्ष असर पर्ने नामिक पद कर्म हो । लिङ्ग व्यवस्था अनुसार नेपाली व्याकरणमा अस्त्रीलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग हुने हुँदा कर्मको लिङ्गका आधारमा क्रियापदको मेल हुनु लिङ्गगत सङ्गति हो कर्मको लिङ्ग अस्त्रीलिङ्ग भए स्त्री लिङ्गकै क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्ने व्याकरणिक व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको छ ।

जस्तो : स्यामद्वारा भाइ बोलाइयो ।

प्रस्तुत वाक्यमा भाइ कर्मका आधारमा क्रियापद प्रयोग भएको छ । मगर मातृभाषामा कर्मको लिङ्गका आधारमा वाक्यको सङ्गति मिलेको पाइएन । मगर मातृभाषा र नेपाली भाषाको तुलना:

कर्तृवाच्य

नेपाली भाषा

दाजुले बहिनीलाई कुट्नु भयो ।

मगर भाषा

डाजै बहिनीको डुङ्ना ।

कर्मवाच्य

नेपाली भाषा

दाजुद्वारा बहिनी कुटिई

आमाद्वारा बहिनी बोलाई

मगर भाषा

डाजै बहिनीको डुङ्गा ।

मौएलकीङ् बहिनी आरघा ।

भाव वाच्य

नेपाली भाषा

घरमा गइयो ।

निदाइयो ।

मगर भाषा

इमाड नुवा ।

मिस्की केटा ।

नेपाली भाषाको नियम अनुसार कर्मको लिङ्ग अनुसार 'बहिनी कुटिई' भएको छ भने मगर भाषामा कर्म वाच्यको ढाँचा नै नबनेको देखिन्छ वरु कर्तृवाच्यको शैलीले नै

वाक्यको अर्थबोध भएको छ । भाववाच्यको जस्तो कर्मवाच्यको पनि कर्म र क्रिया सङ्गति तृतीय पुरुष, अस्त्रीलिङ्ग एकवचन जस्तो पाइयो ।

४.३.२ वचनगत त्रुटिहरू

नेपाली भाषाको बहुवचन कर्ता र कर्मका केही स्वरूपगत भिन्नता रहेका छन् भने प्रायः हरू प्रत्यय लागेका र तिर्यक रूप नै प्रमुख हुन् । क्रियाको 'एको' लाई 'एका', 'यो' लाई 'ए', 'छ' लाई 'छन्' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाइने नियम छ । मगर भाषाको व्याकरणमा भने प्रायः सबै बहुवचन बुझाइने 'को' प्रत्यय लाग्छ तर शब्दहरूको स्वरूप भिन्न हुने तर नेपाली भाषामा भने कर्मका लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरअनुसार क्रियापदको सङ्गति मिलाउने व्याकरण व्यवस्था छ । नेपाली भाषा र मगर भाषामा वचनअनुसार निम्नअनुसार तुलना गरिएको छ :

	नेपाली भाषामा	मगरभाषामा
ब.ब.	पुस्तकहरू पढिन्छन् ।	किताबको परेसनन्ले ।
एक ब.	पुस्तक पढिन्छ ।	किताब परेसनन्ले ।
ब.ब.	मिठाइहरू खाइन्छन् ।	मिठाइको ज्यामन्ले ।
एक. व.	मिठाइ खाइन्छ ।	मिठाइ ज्यामेन्ले ।
ब.ब.	उनीहरूद्वारा बच्चाहरू कुटिए ।	होकुरिक लकिङ् मिजाको डुङ्गा ।

स्रोत : स्थानीय मगरभाषी विद्यार्थी

प्रस्तुत वाक्यहरूमा नेपालीको प्रयोग अनुसार कर्म बहुवचनमा हुँदा क्रिया पनि बहुवचनमा नै रहेको र कर्म एक वचनमा हुँदा क्रिया पनि एकवचनमा नै रहेको छ । तर मगर भाषामा कर्म एक वचन र बहुवचन दुवैमा क्रियापदलाई असर नपरेको प्रयोगले देखाउँछ । मगर भाषाको कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा नेपाली भाषा र मगर भाषामा रहेको व्याकरणिक व्यवस्थाले मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा वाच्य परिवर्तन अभ्यास समस्यामूलक भएको प्रस्ट हुन्छ ।

तालिका नं. १४ : कर्मवाच्यका समस्याहरू

विद्यार्थीलाई दिइएका समस्या	विद्यार्थीका उत्तरहरू
विद्यार्थी पुस्तकहरू पढ्छ ।	विद्यार्थीद्वारा पुस्तकहरू पढिन्छ ।
विद्यार्थीहरूले वगैँचामा फूलहरू रोपे ।	विद्यार्थीहरूद्वारा वगैँचामा फूलहरू रोपियो ।
भाइले कलमहरू किन्यो ।	भाइद्वारा कलमहरू किन्यो ।
बाटामा साथीहरू भेट्नेछौं ।	बाटामा साथीहरू भेट्नेछौं ।

स्रोत : पुरक परीक्षा

माथिका वाक्यहरूमा विद्यार्थीहरूले बहुवचनका कर्महरू अनुसार कर्मवाच्यको क्रियापद मिलाउनु पर्ने पुस्तकहरू पढिन्छन् । फूलहरू रोपिए, कलमहरू किनिए, साथीहरू भेटिने हुनुपर्नेमा फूलहरू रोपियो, कलमहरू किनियो साथीहरू भेट्ने छौं जस्ता क्रियापद लेखेर त्रुटिपूर्ण उत्तरहरू दिएका छन् ।

४.३.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

नेपाली भाषाको सर्वनाम र क्रियापदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्दछ । वाक्यमा कर्ता वा कर्म प्रथम पुरुषको भए प्रथम पुरुषीय क्रियापद, द्वितीय पुरुष भए द्वितीय पुरुषीय क्रियापद र तृतीय पुरुषीय भए तृतीयपुरुषीय क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्छ । अन्यथा पुरुष सङ्गति गलति हुन जान्छ ।

नेपाली भाषामा र मगरभाषा दुवैमा पुरुष तीन प्रकारका भए पनि नेपाली भाषामा कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्छ तर मगरभाषामा भने कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनुपर्छ तर मगरभाषामा भने कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्यवस्था नरहेको पाइयो ।

तालिका नं. १५ : नेपाली भाषा र मगरभाषाको पुरुषगत तुलना

नेपालीका वाक्य	मगरभाषाका वाक्य
उनीहरूले तिमीलाई बोलाउँछन् ।	होकुखुरिकै नाकुकी आर्घाले ।
उनीहरूद्वारा तिमी बोलाइन्छौ ।	होरकुरिक लकिडनाकु आर्घाले ।
उनीहरू उसलाई बोलाउँछन् ।	होरकुरिक लकिड होमकी आर्घाले ।
तँ बोलाइन्छस् ।	नाङ् आर्घाले ।
तपाईं बोलाइनु हुन्छ ।	नाको आर्घाले ।
हामी बोलाइन्छौ ।	काल्लहा आर्घाले ।

स्रोत : स्थानीय व्यक्तिहरूसँगको कुराकानी

माथिको उदाहरणबाट के प्राप्त हुन्छ भने नेपाली भाषामा जस्तो कर्मको पुरुष अनुसारको क्रियापद प्रयोग गर्नु नपर्ने र कर्तृवाच्यमा जस्तै कर्ताकै सङ्गति अनुसारको क्रियापदको प्रयोग हुने भाषिक व्यवस्था रहेको देखियो ।

कर्मको सङ्गति मिलाउदा मगर भाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटिहरू

उनीहरूद्वारा तिमी ..... (बोल्:)	उनीहरूद्वारा तिमी बोलाइन्छ ।
हामीद्वारा तपाईं ..... (बोल्:)	हामीद्वारा तपाईं बोलाइन्छ ।
दाजुद्वारा म ..... (बोल्:)	दाजुद्वारा म बोलाइन्छ ।
आमाद्वारा ऊ ..... (बोल्:)	आमाद्वारा ऊ बोलाइन्छ ।

माथिका वाक्यमा नेपाली भाषाको कर्ममा तिनी, तपाईं, म, ऊ प्रयोग क्रियापदमा बोलाइन्छौ, बोलाइनुहुन्छ, बोलाइन्छु र बोलाइन्छ हुनु पर्नेमा मगर भाषाका वाक्यहरूमा बोलाइछ प्रयोग भएको पाइयो । मगर भाषी विद्यार्थीले कर्मवाच्यको प्रयोग पछि भाव वाक्यमा जस्तै गर्ने गरेको पाइयो तसर्थ नेपाली भाषामा पदसङ्गति मगरभाषी विद्यार्थीलाई समस्यामूलक देखिन्छ ।

४.३.४ आदरगत त्रुटिहरू

समाजको मर्यादाअनुसार समाजमा आदरको व्यवहार गरिन्छ । नाम सर्वनाम र क्रियापदले सङ्केत गर्ने व्यक्तिको सामाजिक इज्जत र प्रतिष्ठा व्यक्त गर्ने शब्द तथा पदहरूको मेललाई नै आदरार्थी सङ्गति भनिन्छ ।

नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषका सर्वनाम र क्रियापदले आदरार्थी प्रयोगका रूपलाई प्रकट गर्छन् । जस्तो :

- हामीद्वारा तँ बोलाइन्छस् ।
- हामीद्वारा तिमी बोलाइन्छौ ।
- हामीद्वारा तपाईं बोलाइनु हुन्छ ।
- हामीद्वारा ऊ बोलाइन्छ ।
- हामीद्वारा उहाँ/बोलाइनु हुन्छ ।

माथिका वाक्यमा कर्मस्थानमा प्रयुक्त तँ, तिमी, तपाईं, ऊ, उहाँ द्वितीय र तृतीय पुरुषका आदरार्थी सर्वनाम अनुसार क्रियापद पनि क्रमशः बोलाइन्छस् बोलाइन्छौ , बोलाइनु हुनेछ , बोलाइन्छ र बोलाइनु हुनेछ प्रयोग भएका छन् । यस प्रयोगमा निम्न आदर कर्म तँ, ऊ, सँग निम्न आदरकै क्रियापद, मध्य आदर तिमीसँग मध्य आदरकै क्रियापद र उच्च आदर कर्म तपाईं, उहाँ अनुसार आदरार्थी क्रियापद प्रयोग भएको छ ।

मगर भाषामा भने आदरका तह नाङ् र नाको सर्वनामले तँ, तिमी, तपाईं हजुर आदि सबै तहको काम गर्ने भएकोले कर्ता अनुसार क्रियापद फरक पार्नु नपर्ने देखिन्छ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले निम्नानुसारका आदरगत त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइयो ।

तालिका नं. १६ : आदरगत सङ्गति तालिका

विद्यार्थीलाई दिइएका समस्या	विद्यार्थीले दिएका उत्तरहरू
गुरुद्वारा तँ ..... पढाउ:	गुरुद्वारा तँ पढ्छस् ।
गुरुद्वारा तिमी ..... पढ् :	गुरुद्वारा तिमी पढ्छौ ।
हामीद्वारा तपाईं .... बोल् :	हामीद्वारा तपाईं बोलाउछौ ।
तिमीद्वारा ऊ .... बोल् :	तिमीद्वारा ऊ बोलाउँछ ।
हामीद्वारा उहाँ .... बोल् :	हामीद्वारा उहाँ बोलाउछ ।

स्रोत पुरक परीक्षण, कक्षा कार्य

यसरी मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले कर्मले आदर अनुसार प्रशस्त त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । उपर्युक्त वाक्यहरूमा कर्ममा क्रमशः तँ, तिमी तपाईं ऊ र उहाँ आएका छन् । यस अनुसार क्रियापदमा क्रमशः पढाइन्छस पढाइन्छौ, पढाइनु हुन्छ, पढाइन्छ, पढाइनु हुन्छ हुनु पर्नेमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको देखियो ।

४.४ विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

नाम र सर्वनामको विशेषता बताउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । (प्रयोगिक नेपाली व्याकरण : २०५८) । कुनै प्राणी वस्तु वा भावको गुण मात्रा, सङ्ख्या जस्ता बनाउने वा ती प्राणी वस्तु वा भाव कर्ता, कस्ता र कति छन् भनेर वर्णन गर्ने व्याकरणिक पद विशेषण हो । वर्णन गरिएका नाम, सर्वनाम वा वस्तु वा भाव चाँहि विशेष्य हुन् । मगर भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै विशेषण शब्दहरूको प्रयोग हुने गर्दछन् । नेपालीमा विशेषण गुणबोधक परिमाण बोधक सङ्ख्या बोधक र सार्वनामिक गरी चार प्रकारका रहेका छन् ।

मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका आधारमा विभिन्न त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ । जसलाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

मगर मातृभाषामा लिङ्गगत आधारमा विशेषणको प्रयोग हुने गर्दछ । यससँग सम्बन्धी केही उदाहरणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १७ : लिङ्गगत विशेषण विशेष्यको तुलना

नेपाली भाषा		मगर भाषा	
अस्त्रीलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	अस्त्रीलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
कालो केटो	कालीकेटी	चिछ जजा	चिछ जजा
जान्ने मानिस, भद्र मानिस	भद्र महिला, जान्ने महिला	वारछ भरमी वारछ भरमी	सेस्फा मास्टो सेस्फा मास्टो
बोलरहने साथी	वालिरहने साथी	डाक्च लाफा	डक्च लाफा
सुन्दर तन्नेरी	सुन्दरी तरुनी,	सेस्फा रेन्जा	सेस्फा आरनाम
होचो केटो	होची केटी	टेम्छ लेन्जा जजा	टेम्छ मास्टो जजा

स्रोत : स्थानीय बुद्धिजीवी सँगको कुराकानी

प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनका आधारमा मगरभाषाको मानवीय प्रयोगमा अस्त्रीलिङ्गी विशेषणसँग अस्त्रीलिङ्गकै विशेष्यको प्रयोग देखिन्छ भने स्त्री लिङ्गको विशेषणसँग स्त्री लिङ्गकै विशेष्यको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको विशेषण विशेष्यको प्रयोगमा निम्नानुसारका समस्यामा त्रुटि गरेका पाइयो :

तालिका नं. १८ : विशेषण विशेष्यको सङ्गति समस्या

दिइएका समस्या	विद्यार्थीको उत्तर
मोटो केटो	मोटो केटी
बाठो केटो	बाठो केटी
सानो छोरो	सानो छोरी
सुन्दर दुलाहा	सुन्दर दुलही

स्रोत : पुरक परीक्षा

मिल्ने विशेषणको प्रयोगमा दिइएका उपर्युक्त समस्याहरूमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले अस्त्रीलिङ्गका विशेषण शब्द क्रमशः मोटो, बाठो, सानो सुन्दर अनुसारका केटो छोरो दुलाहा विशेष्यलाई स्त्रीलिङ्गमा परिवर्तन गर्दा मोटो, बाठो सानो र सुन्दर यथावतै राखी विशेष्यलाई मात्र परिवर्तन गरेको पाइयो ।

तालिका नं. १९ : विशेषण विशेष्यको लिङ्ग सङ्गति तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	छनौट विद्यार्थी संख्या	प्रश्न संख्या	त्रुटि उत्तर		त्रुटि रहित	
				संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	विशेषण विशेष्यको लिङ्ग सङ्गति तथ्याङ्क	२०	१००	२३	२३	७७	७७

स्रोत : परीक्षा नतिजा

प्रस्तुत तथ्याङ्कमा विशेषण विशेष्यको सङ्गति मिलाउन २० जना विद्यार्थीलाई दिइएका १०० समस्या मध्ये २३ प्रतिशत विद्यार्थीले सही उत्तर दिए भने ७७प्रतिशत उत्तरहरू विशेषण विशेष्य सङ्गतिका आधारमा त्रुटिरहित रहेको पाइयो । मगर मातृभाषी

विद्यार्थीहरू वचन सङ्गतिमा गर्ने यस किसिमका त्रुटिहरू शिक्षण सिकाइका लागि समस्यामूलक रहेको प्रस्ट हुन्छ ।

मानवेतर प्रयोगमा भने मगर भाषामा पनि नेपाली भाषाको पुलिङ्ग अनुसारकै विशेषण विशेष्यको प्रयोग पाइयो ।

तालिका नं. २० : नेपाली भाषा र भाषीभाषाको मानवेतर विशेषण विशेष्य तुलना

नेपाली भाषा	मगरभाषा
कालो गाई	चिछ हेट ।
रातो फूल	ज्याच सार ।
सेतो बाख्रो	बोच राप्ता ।

स्रोत : स्थानीय वक्ता/स्थलगत सर्वेक्षण

४.४.२ वचनगत त्रुटिहरू

मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले वचनगत आधारमा विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । सङ्ख्यात्मक आधारले वस्तुलाई सङ्केत गर्ने र बयान गर्ने नामिक पद नै वचन बोधक विशेषण हो । नेपाली भाषामा वस्तुको सङ्ख्यालाई तोकेर नामिक पदसँग सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था छ । मगर मातृभाषी माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य रचनामा यस्ता त्रुटि गर्ने हुनाले स्तरीय नेपाली सिकाउने ठूलो समस्या रहेको छ :

तालिका नं. २१ : वचनगत, विशेषण, विशेष्यको समस्या

मगर मातृभाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटियुक्त वाक्यहरू	नेपाली भाषाका त्रुटिरहित वाक्यहरू
अग्लो केटाहरू	अग्ला केटाहरू
हाम्रो विद्यालयहरू	हाम्रा विद्यालयहरू
राम्रो फूलहरू	राम्रा फूलहरू
सानो भाइबहिनीहरू	साना भाइबहिनीहरू

स्रोत : परीक्षाको नतिजा

प्रस्तुत अध्ययनबाट के प्रस्ट हुन्छ भने नेपाली भाषामा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गत आधारमा विशेषण विशेष्यको प्रयोग गरे पनि वचनगत प्रयोगमा प्रशस्त त्रुटिगरेको

पाइयो । तालिका अनुसार अग्लो विशेषण एकवचनको प्रयोग भई केटाहरू बहुवचनको विशेष्य प्रयोग गरेका छन् । त्यस्तै हाम्रो विद्यालयहरू, राम्रो फूलहरू, सानो भाइबहिनी आदि उदाहरणबाट बहुवचनको विशेष्यका आगाडि पनि एकवचनकै विशेषण प्रयोग गरेको पाइयो ।

वचनगत सङ्गति मिलाउन श्री सार्वजनिक मा.वि. का विद्यार्थीलाई लिइएको वस्तुगत तथ्याङ्क विवरण :

तालिका नं. २२ : वचनगत तथ्याङ्क विवरण

क्र.सं.	विवरण	छनौट विद्यार्थी संख्या	प्रश्न संख्या	त्रुटि उत्तर		त्रुटि रहित	
				संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	एक वचन सङ्गति	१०	५०	२५	५०	३५	७०
	अस्त्रीलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	१०	५०	१७	३४	३३	६६
	दुवैमा जम्मा	२०	१००	४२	४२	५८	५८

स्रोत : परीक्षा नतिजा

माथिको तथ्याङ्कअनुसार १० विद्यार्थीलाई लिइएको परीक्षणमा एकवचनमा ५० वटा समस्या मध्ये २५ सही र ३५ त्रुटिपूर्ण देखिए भने बहुवचनमा पनि ५० समस्या दिँदा १७ वटा सही र ३४ वटा त्रुटि पूर्ण उत्तर भेटिए । कुल प्रश्नको ४२% उत्तर सहि रहे भने ५८% उत्तर त्रुटिपूर्ण रहेको परीक्षणबाट नतिजा प्राप्त भयो । तसर्थ मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा विशेषण विशेष्यको सङ्गति पनि अध्ययन अध्यापनका लागि समस्यामूलक रहेको पुष्टि हुन्छ।

४.४.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

पुरुषले व्यक्तिलाई बुझाउँछ । यो सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध, कोटि हो । यसले वक्ता स्रोता र अन्य व्यक्ति वा वस्तुलाई जनाउँछ (प्रायोगिक नेपाली भाषा व्याकरण, २०५८) । नेपाली भाषा व्याकरणमा भेदक र भेद्यका रूपमा पुरुषको प्रयोग हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा भेदकका रूपमा प्रयोग भएका को, का, की, रो, रा, री र नो, ना, नी (षष्ठी)

विभक्ति लागेका नामिक पदहरू भेदक विशेषणका रूपमा देखिन्छन् । मगर भाषामा पनि तीन वटा नै पुरुषहरू रहेका छन् ।

वास्तवमा षष्ठी विभक्तिले कुनै पनि कारकलाई छुट्याउने काम गर्दैन किनभने यसले क्रियापदसँग वाक्यका नाम र सर्वनामपदको सोभो सम्बन्ध देखाउन सक्दैन । षष्ठी विभक्ति बुझाउने चिह्न (को, को, की, रो, रा, री, नो, ना, नी) ले वाक्यमा नाम तथा सर्वनामलाई भेदक विशेषण बनाउने काम गर्दछन् (प्रायोगिक नेपाली व्याकरण, २०५८) ।

नेपाली भाषामा नामिक पदका रूपमा प्रयोग हुने नाम सर्वनामसँग को,का,की/रो,रा,री र नो, ना,नी. को प्रयोग हुने गर्दछ । सर्वनामका रूपमा प्रयोग हुने प्रथम पुरुष म, हामी, द्वितीय पुरुषको रूपमा प्रयोग हुने तँ तिमी, तपाईं र तृतीय पुरुषका रूपमा प्रयोग हुने ऊ, उनी, उहाँ/वहाँ यो, त्यो, ती जस्ता सर्वनाममा को, का, की, रो, रा, री र नो, ना, नी को प्रयोग भई भेदक विशेषण बनेको देखिन्छ । जस्तै मेरो भाइ, उसकी आमा, आफ्ना साथीहरू ।

उपर्युक्त पदहरूमा प्रयोग भएका पदहरू मेरो उसकी र आफ्ना भेदक विशेषण हुन् भने भाइ, आमा साथीहरू चाँहि विशेष्य हुन् ।

मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको प्रयोगमा गरेका पुरुषगत विशेषण विशेष्य सङ्गतिको प्रयोगहरू :

तालिका नं. २३ : वचनगत विशेषण विशेष्यका समस्या

नेपाली भाषाका वाक्यहरू	विद्यार्थीका उत्तरहरू
उसको घर (बहुवचन)	उसको घरहरू
तिम्ना बहिनीहरू (एकवचन)	तिम्नो बहिनी
तपाईंका सन्तानहरू (एकवचन)	तपाईंका सन्तान
मेरो ठूलो भाई (बहुवचन)	मेरो ठूलो भाइहरू

स्रोत : सङ्गति परीक्षण परीक्षा

माथिको प्रयोगमा नेपाली भाषामा प्रयोग भएको पुरुष विशेष्यको लिङ्ग, वचन र आदरका आधारमा निर्देशित भई विशेषण विशेष्यको सङ्गतिमा प्रभावित भएको देखिन्छ ।

वाक्यमा उसको घर तिम्रा बहिनीहरू तपाईंका सन्तानहरू मेरो ठूलो दाईको निर्देशित परिवर्तनमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले क्रमशः उसको घरहरू, तिम्रो बहिनी, तपाईंका सन्तान र मेरो ठूलो भाइहरू जस्ता पुरुष प्रभावित विशेषता विशेष्यको सङ्गतिगत त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.४.४ आदरगत विशेषण र विशेष्य त्रुटिहरू

नेपाली भाषाका वाक्यमा आउने कर्ता र कर्म जनाउने नाम र सर्वनाम शब्दहरूको आदर अनुसार सङ्गति हुनु अनिवार्य हुन्छ । नेपाली भाषाको आदर व्यवस्था विद्वानहरू कसैले तीन र कसैले चार किसिमको भनेतापनि समग्रमा तीन किसिमका आदरको व्यवस्था अध्ययन अध्यापन गराउने गरिन्छ । आदरलाई विशेषण र विशेष्यका रूपमा प्रयोग गर्दा भेदक अनिवार्य उपस्थित भएको देखिन्छ । जस्तै :

मेरो नाम कमल हो ।
 तिम्रो भाइ डाक्टर छ ।
 तिम्रा बुबा के गर्नुहुन्छ ?
 तिम्री आमा आउनु भयो ।
 मेरो बहिनी पढ्छिन् ।

नेपाली भाषामा विशेष्यको लिङ्ग, वचन, र आदरका आधारमा विशेषणको नियन्त्रण भएको पाइन्छ । जस्तै :

मेरो भाइ गयो । उसको भाइ गयो ।
 मेरी बहिनी गई । उसका बुबा जानुभयो ।
 तपाईंको भाइ गयो ।
 तपाइकी बहिनी गई ।
 तपाइका बुबा जानुभयो ।

मगर भाषामा आदरका तह नरहेको नाड, नाकु र नाको ले त तिम्री तपाईं हजुर आदि सबै तहको काम गर्ने भएकाले आदरका तह छुट्याउनु नपर्ने भएकाले मगर भाषी विद्यार्थीले आदर सङ्गतिमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं. २४ : आदरगत विशेषण विशेष्य तुलना

नेपाली वाक्य	मगरवाक्य
यो तपाईंको घर हो	इसे नाकै इम हो ।
यो तेरो घर हो ।	इसे नौऊ इम हो ।
यो उसको घर हो ।	इसे आचेऊ इम हो ।
यो उहाँको घर हो ।	इसे नाको इम हो ।
यो उनको घर हो ।	इसे होस्कुड् इम हो ।

स्रोत : कुराकानी

यी वाक्यका उसको, उहाँको, तपाईंको, तेरो , उनको आदर सूचक भेदक विशेषण हुन् भने सबै वाक्यमा रहेको घर विशेष्य हो । जस्तै :

नेपाली भाषा

तेरो भाई घर गयो ।

तेरा बुबा घर जानुभयो ।

तपाईंको आमा घर जानुभयो ।

उसकी आमा घर जानु भयो ।

उहाँकी आमा घर जानुभयो ।

मगर भाषा

नौउ भाइ इम नुवा ।

नौऊ बोइ इम नडन भए ।

नाको मोइ इम नडन भए ।

आचेऊ मोइ इम नडन भए ।

आचेऊ मोइ इम नडन भए ।

स्रोत : स्थानीय बुढापाका, बुद्धिजीवी , विद्यार्थीबाट प्राप्त जानकारी

यसरी हेर्दा नेपाली भाषामा द्वितीय र तृतीय पुरुषमा आदर प्रयोग हुने ठाउँ भए पनि मगर भाषामा आदरार्थीको भाषिक प्रयोग नहुने देखिन्छ । तसर्थ मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरू आदर सङ्गतिमा त्रुटिगर्न पुग्छन् । मगर मातृभाषामा उपसर्ग लागि सम्पूर्ण आदरको भेदकको कार्य गरेको देखिन्छ ।

४.५ भेदक र भेद्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

भेदकको लिङ्ग, वचन र आदर भेद्य अनुसार निर्धारण हुनुलाई भेदक र भेद्य सङ्गति भनिन्छ । यसमा भेद्य वा नाम पदको लिङ्ग वचन र आदर अनुसार भेदकको लिङ्ग, वचन र आदरको मेल हुन्छ ।

जस्तै : तेरो छोरा

लिङ्ग

तेरी छोरी

उसको छोरो

वचन

उसका छोरा

आफ्नो भान्जो

आदर

आफ्ना भान्जी

नाम वा सर्वनाममा षष्ठी विभक्ति लागि भेदक बन्दछ, र त्यसपछिको नाम वा सर्वनामको लिङ्ग वचन, आदर अनुसार सम्बन्ध सङ्गति मिलाउनुलाई भेदक र भेद्य सङ्गति भनिन्छ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई भेदक र भेद्य सङ्गति समस्याका रूपमा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. २५: विद्यार्थीका त्रुटि युक्त सङ्गति

विद्यार्थीको प्रयोग	नेपाली शुद्ध रूप
तिम्मा आमा	तिम्मी आमा
उसको छोरी	उसकी छोरी
रामको श्रीमती	रामकी श्रीमती
सीताको बहिनी	सीताकी बहिनी
दाजुको साली	दाजुकी साली

स्रोत : विद्यार्थी कक्षाकार्य/नतिजा परीक्षण

४.५.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

नाम वा सर्वनाममा को.का.की /रो, रा, री/नो, ना, नी षष्ठी विभक्ति लागेर सम्बन्ध नाता जनाउने पद जुन पुरुष वा स्त्रीलिङ्गी हुन सक्छ ; जसलाई भेद्य भनिन्छ ।

भेदको लिंग वचन पुरुष र आदर अनुसार भेदको सङ्गति क्रियापदमा मिलाउने व्याकरणिक सङ्गति नै भेदक सङ्गति भनिन्छ । जस्तै :

उसकी बहिनी गई ।   स्त्रीलिङ्गी
उसको भाइ गयो ।   अस्त्रीलिङ्गी

माथिका वाक्यमध्ये पहिलोमा 'ऊ' सर्वनाममा 'की' भेदक प्रत्यय लागेर 'उसकी' भएको छ । पछाडिको भेदक स्त्रीलिङ्गी 'बहिनी' भएको हुनाले 'उसकी' भएको हो र 'बहिनी' भेदक स्त्रीलिङ्गी भएकोले सोहीअनुसार क्रियापदमा पनि 'गई' भएर स्त्रीलिङ्गी सङ्गति मिलेको देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा 'ऊ' सर्वनामको भेदक प्रत्यय लागेर 'उसको' भएको छ । भेदकका रूपमा आएको 'भाइ' अस्त्रीलिङ्गी भएको हुनाले सोही अनुसार क्रियापदमा 'गयो' अस्त्रीलिङ्गी सङ्गति भएको छ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने भेदक भेदक अन्तर्गत लिङ्गीगत निम्नानुसारका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् :

तालिका नं. २६ : लिङ्गीगत भेदक भेदक सङ्गति समस्या

विद्यार्थीको प्रयोग	नेपाली शुद्ध रूप
रामी बहिनी	रामकी आमा
सीताको साथी	सीताकी साथी
उसको आमा	उसकी आमा
मेरो दिदी	मेरी दिदी
तिम्रो छोरी	तिमी छोरी

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई मेरो परिवार शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाउँदा रामको बहिनी, सीताको साथी, उसको आमा, मेरो दिदी, तिम्रो छोरी जस्ता भेदक भेदक त्रुटिहरू गर्न पुगे । मगर भाषामा स्त्रीलिङ्गीको क्रियापद पनि अस्त्रीलिङ्गीको जस्तै र निम्न आदरका क्रियापद प्रयोग गरेको पाइयो ।

४.५.२ वचनगत त्रुटिहरू

सङ्ख्या बुझाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई वचन भनिन्छ । सामान्यतया एउटालाई कुभाउँदा एकवचन र एक भन्दा बढीलाई बुझाउनेलाई बहुवचन भनिन्छ । भेदक र भेदुयको आधारमा पनि वचनगत व्यवस्थामा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटिगर्न पुगेका देखिन्छ ।

तालिका नं. २७ : वचनगत भेदक भेदुय सङ्गति समस्या

नेपालीको प्रयोग	विद्यार्थीका त्रुटियुक्त प्रयोगहरू
ब.व. रामका भाइहरू	रामको भाइहरू
ए.व. उसको छोरो	उसको छोरा
ब.व. उसका सन्तानहरू	उसको सन्तान
ब.व. उडेका चराहरू	उडेको चराहरू

स्रोत : पुरक परीक्षा नतिजा

माथिका वाक्यमा मगर भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली प्रयोगको रामका भाइहरूलाई रामको भाइहरू बनाएर भेदुय अनुसार भेदकमा बहुवचन बनाउनु पर्नेमा एकवचन भएको, उसको छोरो एकवचनको भेदक/भेदुय भएको ठाउँमा बहुवचन अनुसारको 'आकारान्त' प्रयोग छोरा भएको छ । त्यस्तै 'उसका सन्तानहरू' बहुवचनको प्रयोग सङ्गति भएका अवस्थामा उसको सन्तान बनाई एकवचनको जस्तो प्रयोग गर्न पुगेका छन् । अन्त्यमा त्यसैगरी उडेका चराहरू बहुवचनको प्रयोगमा उडेको चराहरू बनाई भेदकमा एकवचन बनाई त्रुटि गर्न पुगेका छन् ।

नेपाली भाषामा एकवचन अनादरमा ओ भएका बहुवचन र आदरमा 'आ' बनाउने व्याकरण व्यवस्था छ । जस्तो : चरो-चरा, छोरो-छोरा । मगर मातृभाषामा पनि वचनको व्यवस्था नभएको भने होइन । तर पनि नेपालीभाषालाई दोस्रो भाषको रूपमा प्रयोग गर्दा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइयो ।

४.५.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

भनाइ प्रस्ट्याउन उपस्थित वक्ता, स्रोत र विषय बोध गराउने सर्वनामको तह नै पुरुष हो । नेपाली भाषामा पुरुष तीन प्रकारको रहेको छ । प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र

तृतीय पुरुष । मगरभाषामा पनि पुरुष तीनै प्रकारका पाइन्छ । जुन सन्दर्भवस अगाडि नै पुरुषको चर्चामा आइसकेको छ । भेदक र भेद्यको सन्दर्भमा सर्वनाममा को, का, की/रो, रा, री/नो, ना, नी भेदक प्रत्यय लागेर भेदक र भेद्यको स्थिति सिर्जना हुन्छ । नेपाली भाषा व्याकरणका अभ्यासमा माध्यमिक तहका विद्यार्थीले पुरुष अनुसार भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा ऋटि गर्ने गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं. २८ : पुरुषगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

नेपालीको प्रयोग	विद्यार्थीका उत्तर
उनकी बहिनी गई	उसको बहिनी गयो
तपाईंका बुवा जानुभयो	तिम्रो बाबु गयो
उसका छोरा हुन्	उसको छोरा हो ।
तिम्रा घरहरू छन्	तिम्रो घरहरू छ ।
तिमी कहिले आयौ ?	तिमी कहिले आइस् ?

स्रोत : स्थलगत अध्ययन/कुराकानी

माथिका वाक्यहरूमा नेपाली भाषाको प्रयोगमा तृतीयपुरुषको भेदक उनकीसँग बहिनी स्त्रीलिङ्गको भेद्य प्रयोग भएको छ भने मगर मातृभाषी विद्यार्थीले उसको अस्त्रीलिङ्गी भेदक प्रयोग गर्न पुगेका छन् । भेद्यमा स्त्रीलिङ्ग भए पनि दोस्रो वाक्यमा 'तपाईंका बुवा' मा द्वितीय पुरुष आदरको भेदक बुवाका लागि आकार (तपाईंका) प्रयोग भएको तर मगरभाषी विद्यार्थीले मध्यआदर 'तिम्रो' बनाइ बाबु गयो अनादरमा अन्त्य गरेको पाइयो । यी र यस्तै धेरै ऋटिहरू मगरभाषी विद्यार्थीले गर्ने हुँदा भेदक भेद्य सङ्गतिमा पुरुषको सङ्गति पनि समस्यामूलक रहेको देखिन्छ ।

४.५.४ आदरगत ऋटिहरू

कुनै व्यक्तिप्रतिको सम्मान तथा शिष्टता प्रकट गर्ने सम्मानसूचक व्याकरणात्मक कोटी नै आदरार्थी हो । विशेष गरेर द्वितीय पुरुष सर्वनामको आदरार्थी प्रयोग नै आदरको उचित प्रयोग हो । नेपाली भाषामा कसैले ५ कसैले ४, कसैले ३ तहका आदरको चर्चा भएको भएपनि ३ तहका आदर निम्न (अनादर) मध्यआदर र उच्च आदर गरी तीनतहका आदर व्यवस्थाको अध्ययन अध्यापन माध्यमिक तहमा गरिन्छ । आदर द्वितीय र तृतीय

पुरुषमा हुने गर्दछ । मगर भाषामा भने तँ, तिमी, तपाईँ, हजुर आदिलाई नाड, नाक् नाकोले सबै आदरलाई बुझाउँछ ।

नेपाली भाषामा आदर अनुसार भेद्य र भेदकको सङ्गति हुनु पर्दछ । सर्वनाममा 'का' प्रत्यय लाग्दा आदरसूचक भेदक बन्ने गर्छ । त्यसपछि प्रयोग हुने भेद्य अनुसार भेद्यमा 'ओकार' वा 'आकार' वा इकार (को, का, की/रो, रा, री, /नो, ना, नी) को प्रयोग हुने गर्दछ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले आदर अनुसार भेदक र भेद्य सङ्गतिमा प्रशस्तै त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । जस्तै :

तालिका नं. २९ : आदरगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

आदरको तह	नेपाली भाषामा	मगर विद्यार्थीको प्रयोग
निम्न आदर	तेरो भाइ तेरी बहिनी	तिम्रो भाइ तिम्रो बहिनी
मध्य आदर	तिम्ना भाइ तिम्नी बहिनी	तिम्रो भाई तिम्रो बहिनी
उच्च आदर	तपाईँका भाइ तपाईँकी बहिनी	तपाइको भाइ तपाइको बहिनी

स्रोत : स्थलगत अध्ययन/कुराकानी

प्रस्तुत उदाहरणहरूमा निम्न आदर तेरो भाई/तेरी बहिनी अनुसार क्रमशः भाइ, बहिनी प्रयोग भएकोमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले तिम्रो/तिम्रो प्रयोग गर्न पुगेका छन् । मध्यआदरको प्रयोग क्रमशः तिम्ना भाइ, तिम्नी बहिनी भएकोमा मातृभाषी विद्यार्थीले तिम्रो भाइ/तिम्रो बहिनी एकनासको प्रयोग गर्न पुगेका छन् । त्यसैगरी उच्च आदरको स्थानमा 'तपाईँका भाइ', 'तपाइकी बहिनी' अनुसार मगर विद्यार्थीले 'तपाइको भाइ', 'तपाइको बहिनी' लिङ्ग भेद नगरी प्रयोग गरेका छन् । जुन प्रयोग स्तरीय नेपालीमा त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

४.६ पदसङ्गतिगत त्रुटिका कारणहरू

हरेक भाषाका आ-आफ्नै भाषिक व्याकरणिक व्यवस्था हुन्छन् । कुनै पनि मातृभाषी वक्तालाई दोस्रो भाषाको रूपमा लक्ष्य भाषा सिक्नु पर्दा पक्कै पनि प्रशस्तै कठिनाइहरूको सामना गर्नु पर्दछ । अझ भिन्न व्याकरणिक व्यवस्थाले सिकारुमा अन्तर्भाषिक त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । प्रस्तुत शोधकार्यमा पदसङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग वचन पुरुष आदरमा मगरमातृभाषी

विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको कारणबारे अध्ययन गरिएको छ । जसमा कर्ता र क्रिया सङ्गति कर्म र क्रिया सङ्गति विशेषण र विशेष्य सङ्गति र भेदक भेद्य सङ्गतिका कारणहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.६.१ कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटिहुनाका कारणहरू

मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्य स्तरको संरचना बोल्दा वा लेख्दा प्रशस्त त्रुटिहरू गरेका पाइन्छन् । नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा उद्देश्य र विधेयमा लिङ्ग सङ्गति अनिवार्य हुन्छ । अर्थात् कर्ता वा कर्म जुन लिङ्ग वचन पुरुष आदरको हुन्छ । त्यसै अनुसार लिङ्ग वचन पुरुष र आदरको सङ्गति मिलाउनु पर्दछ । कर्ता अस्त्रीलिङ्गको भए क्रियापद पनि अस्त्रीलिङ्गको स्त्रीलिङ्गको भए स्त्री लिङ्गकै बनाउनु पर्दछ । वचनको सङ्गतिमा पनि बहुवचनको कर्तामा बहुवचनकै क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्दछ तर मगर मातृभाषामा कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार क्रियापदमा फरक नपर्ने देखिन्छ । पुरुष र आदरको प्रयोगमा पनि पुरुष र आदर अनुसारकै क्रियापद प्रयोग गर्नु पर्छ ।

तालिका नं. ३० : कर्ता र क्रिया सङ्गति तुलना

नेपाली भाषा	विद्यार्थीको प्रयोग	मगर भाषामा
लिङ्ग भाई घर जान्छ । बहिनी घर जान्छे	भाइ घर जान्छ बहिनी घर जान्छ	भाइ इम नुड्ले । बहिनीइम नुड्ले ।
वचन भाइहरू घर जान्छन् बहिनीहरू घर जान्छन् बहिनीहरू घर गए	भाइहरू घर जान्छन् बहिनीहरू घर जान्छन् बहिनीहरू घर गयो	भाइको इम नुड्ले । बहिनीको इम नुड्ले । बहिनीको इम नुवा ।
पुरुष तँ घर जान्छन् तँ घर जान्छँस ।	तँ घर जान्छस तँ घर जान्छस	नाड् इम नुडना । नाड् इम नुडना ।
आदर तिमी घर जान्छौ । तपाईँ घर जानुहुन्छ ।	तँघर जान्छस तँ घर जान्छस	नाड् इम नुडना । नाड् इम नुडना ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

उपर्युक्त तुलनात्मक अध्ययनका आधारमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिका कारणहरूलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- क) स्त्रीलिङ्ग र अस्त्रीलिङ्ग दुवैको कर्ता अनुसार क्रियापदको सङ्गति मिलाउँदा नेपाली भाषामा वाक्यमा स्त्रीलिङ्गकै क्रियापद प्रयोग हुन्छ तर मगर भाषामा कर्ता स्त्रीलिङ्गको भए पनि क्रियापदमा दुवै लिङ्गमा अस्त्रीलिङ्ग जस्तै प्रयोग हुने भएकोले मगर मातृभाषाको लिङ्ग व्यवस्थाको अनुकरण हुने हुनाले नेपाली वाक्य रचनामा त्रुटि हुन गएको देखिन्छ ।
- ख) मगर भाषामा लिङ्ग भिन्नता नभएकोले मगर मातृभाषी विद्यार्थीले वाक्य रचनामा त्रुटि गर्ने गरेको देखिन्छ । नेपाली भाषाको वचन व्यवस्था र मगरभाषाको वचन व्यवस्था एउटै रहेको छ । नेपालीमा एकवचन र बहुवचन गरी दुईवटा वचनहरू रहेका छन् भने मगर भाषामा नि दुईवटा वचन व्यवस्था रहेका छन् । नेपाली भाषाको बहुवचन कर्तामा प्रायः 'हरू' र आकारान्त नामिक पदहरू नै प्रमुख हुन र क्रियाको 'एको' लाई 'एका' 'यो' लाई 'ए' छ लाई 'छन्' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाउने नियम रहेको छ । मगर भाषाको व्याकरणमा भने सबै वचन बुझाउने कर्ताको स्वरूप फरक हुने र 'को' प्रत्यय लागेर बहुवचनका क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि भएको हो ।
- ग) नेपाली भाषामा तीनैवटा पुरुषहरू वाक्यको सन्दर्भमा कर्ता वा कर्म भई प्रयुक्त हुँदा तिनकै आधारमा क्रियापद सङ्गति मिलाउने व्यवस्था छ । सङ्गति मिलाउँदा प्रत्ययहरू जोडिन सक्छन् । मगर भाषामा पनि तीनैवटा पुरुष व्यवस्थाको कर्तामा रहे पनि क्रियापदमा 'ले' र 'ना' जस्ता उपसर्गहरू जोडिन्छन् । नेपाली भाषाका तँ, तिमी, तपाईँ, हजुर आफू जस्ता सर्वनामलाई 'नाङ', 'नाकु' र नाको मात्र प्रयोग हुनेगर्छ । त्यसकारण पनि पुरुष व्यवस्था नमिल्दो भएको हुनाले मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका हुन्छन् ।
- घ) नेपाली भाषामा आदरका निम्न, मध्य र उच्च आदरको आदरार्थी व्यवस्था रहेको तर मगरभाषामा आदरको तह नरहेकाले पदसङ्गतिमा त्रुटि भएको हो ।
- ङ) नेपाली भाषाको तँ, तिमी, तपाईँ, हजुर आदिलाई उपयुक्त एउटै सम्बोधन 'नाङ', 'नाकु' र 'नाको' प्रयोग गरिने भएकोले सबै तहमा एउटै शब्द प्रयोग गरिने र आदरका तह पनि नछुट्याउने भएकाले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने गरेका हुन् ।

४.६.२ कर्म र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

वाक्यमा कर्ता अनुसारको कर्वाव्यापार हुँदा प्रत्यक्ष असर पर्ने व्याकरणिक पद कर्म हो । नेपाली भाषा व्याकरणमा वाच्य परिवर्तन गर्दा (कर्म/भाव वाच्य बनाउँदा) कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था छ । तसर्थ मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई कर्मवाच्य बनाउने मुख्य समस्या देखिन्छ । मगर मातृभाषामा कर्मवाच्यको प्रयोग नहुने र भावराज्यको जस्तो प्रयोग मात्र देखिन्छ ।

जस्तो :

नेपाली भाषा

कर्तृ- भाइले भात खायो ।
कर्म- भाइद्वारा भात खाइयो ।
कर्तृ- बहिनीले भात खाई
कर्म -बहिनीद्वारा भात खाइयो ।

मगर भाषा

भाइए ज्याट ज्याए।
भालकिङ ज्याट ज्याए ।
बहिनीए ज्याट ज्या ।
बहिनी लकिङ् ज्याट ज्याए

भाववाच्यको जस्तो प्रयोग :

भात खाइयो ।	ज्याट ज्याए ।
कर्तृ - भाइले पुस्तकहरू पढ्यो ।	भाइए किताबको परेसा ।
कर्म - भाइद्वारा पुस्तकहरू पढिए ।	भाइ लकिङ् किताबको पेरसा
कर्तृ - रामले सीतालाई बोलायो ।	रामए सिताकी आर्घा ।
कर्म - रामद्वारा त बोलाइई ।	रामए नाङ्की आर्घा ।
कर्तृ - बुवाले उनलाई बोलाउनुभयो ।	बैए होस्की आर्घा ।
कर्म - बुवाद्वारा उनी बोलाइए ।	बैए लकिङ् होस्की आर्घा ।
भाव वाच्यको जस्तो प्रयोग	
हामी बोलाइन्छौं-	काल्लहा आर्घाले ।

माथिका उदाहरणबाट नेपाली भाषामा कर्मको लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका आधारमा क्रियाको सङ्गति आवश्यक हुन्छ तर मगर भाषामा कर्मको प्रयोग पनि कर्तृवाच्य जस्तै देखिएको र भाववाच्यको जस्तो एकलो प्रयोगले कर्म वा भाव दुवैलाई समेटेको पाइयो ।

यहि प्रमुख कारणले मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि गरेका हुन् । यी कारणहरूलाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कर्मवाच्यको प्रयोग अत्यन्तै न्यून हुने र भाववाच्य जस्तो प्रयोग पाइएकोले र कर्मको लिङ्ग जुनसुकै भएपनि मगर मातृभाषामा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु नपर्ने भएकोले कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो ।

ख) नेपाली भाषाको बहुवचन कर्ममा केही स्वरूपगत भिन्नता (म हामी, तँ तिमीहरू) रहे पनि प्रायः हरू प्रत्यय लागेर बहुवचन बनेको देखिन्छ भने मगर भाषामा सबै वचनका कर्मका स्वरूप भिन्न देखिने भएकोले विद्यार्थीले भाषाको सामान्यीकरण गर्न खोज्दा वचनगत कर्म-क्रियासङ्गतिमा त्रुटि भएको देखिन्छ । नेपाली भाषामा क्रियापदमा कर्मको बहुवचन अनुसार 'एका', 'ए', छन् जस्ता प्रत्यय लाग्छन् भने मगर भाषामा बहुवचनमा 'लो' र 'ना' प्रत्यय लाग्ने गर्दछ जुन नेपाली भाषा भन्दा भिन्न प्रकृतिको नियम देखिन्छ ।

ग) नेपाली भाषा र मगर भाषा दुबैमा ३ वटा पुरुष भएपनि नेपाली वाक्यको कर्म क्रियाको सङ्गतिमा सबै पुरुषको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउने व्यवस्था छ । तर मगरभाषाको पुरुषमा तँ, तिमी, तपाईं, हजुर, आफू सबैलाई 'नाड' 'नाकु' र 'नाको' मात्र हुन्छ र क्रियापदमा अन्तर देखिँदैन । तसर्थ पुरुष अनुसारको कर्म, क्रियासङ्गतिमा त्रुटि हुनु गएको हो ।

घ) नेपाली भाषाका वाक्यमा आउने कर्म जनाउने नाम र सर्वनामको आदर अनुसार सङ्गति हुनु अनिवार्य हुन्छ साथै कतिपय सन्दर्भ (मानवेत्तर र अप्राणीवाचक) मा समेत आदर सङ्गति मिलाउने गरिन्छ, जस्तै सूर्य उदाए, गाइले घाँस खाइन् आदि । तीन तहका आदरको अध्ययन माध्यमिक तहमा गरे गराइए पनि मूलतः चार तहका आदरार्थी प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

अनादर - तँ जान्छस् । ऊ विद्यालय जान्छ तयो घर जान्छ ।

सामान्य आदर - तिमी घर जान्छौं । उनी घर जानुहुन्छ दाइ घर जानुहुन्छ ।

उच्चतर आदर - हजुर घर गइसिन्छ ।

उच्चतम् आदर - मौसुफ दरबार सवारी होइबक्सन्छ । हजुर गइबक्सन्छ ।

तर मगर भाषामा भने आदरका तह नरहेको 'नाड' 'नाकु' र 'नाको' ले सबै तहको आदरको काम गरेकोले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने मगरभाषी विद्यार्थीले धेरै जसो त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

४.६.३ विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

नामलाई विशिष्टीकरण गर्ने वा नामको विशेषता जनाउने व्याकरणिक पदलाई 'विशेषण' भनिन्छ । जुन नामको बारेमा विशिष्टीकरण वा बयान गर्दछ त्यो नामिक पद नै विशेष्य हो । विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरले प्रभाव पार्दछ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूका उदाहरणहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ३१ : विशेषण विशेष्य सङ्गति

विद्यार्थीका प्रयोगहरू		नेपालीको शुद्ध रूप
लिङ्ग	राम्रो केटा/कालो केटा राम्रो केटी कालो केटी	राम्रो केटो राम्री केटी
वचन	ठूलो घर ठूलो घरहरू	ठूलो घर ठूला घरहरू
पुरुष	उसको बुबा उसको आमा	उसका बुबा उसकी आमा
आदर	तिम्रो बुबा तिम्रा आमा	तपाईंका/तिम्रा बुबा तपाईंकी/तिम्री आमा

स्रोत : स्थानीय मगर भाषी वक्ता/विद्यार्थी

माथिको विशेषण र विशेष्य सङ्गतिको उदाहरण अनुसार नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोगमा अस्त्रीलिङ्ग अनादरमा ओकारान्त विशेषण प्रयोग भई त्यसै अनुसार विशेष्य प्रयोग (अस्त्रीलिङ्ग ओकारान्त) गर्नु पर्दछ । लिङ्गगत रूपमा विशेषण विशेष्यको लिङ्ग व्यवस्थालाई ध्यान दिनुपर्नेमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले यद्यपि, मगर भाषामा स्त्रीलिङ्ग

विशेष्यका लागि स्त्रीलिङ्गकै विशेषण रहेको देखिन्छ, भने पुलिङ्ग र मानवेत्तर विशेष्यका लागि भने पुलिङ्गकै स्वरूप अनुसार प्रयोग भएको देखिन्छ ।

स्त्रीलिङ्ग तथा अस्त्रीलिङ्ग दुवैमा अस्त्रीलिङ्गी प्रयोग गर्न पुगेका छन् । अस्त्रीलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्गको कर्ता प्रयोगमा समानता भए जस्तै सामान्यीकरण गरी विशेषण विशेष्यको सङ्गतिमा पनि त्रुटिहुने कारण देखिन्छ ।

वचनमा पनि एकवचनमा ओकारान्त हुने विशेषण बहुवचनमा आकारान्त हुने व्याकरणिक नियम नेपाली व्याकरणमा रहेको छ तर मगर भाषी विद्यार्थीहरूले एकवचन वा बहुवचन दुवैमा ओकारान्त विशेषण प्रयोग गर्ने गर्छन् । वाक्यसंरचनाको गलत सामान्यीकरणले गर्दा वचनगत त्रुटिहरू गर्न पुगेका हुन् ।

नेपाली भाषामा द्वितीय र तृतीय पुरुषमा आदरार्थीको प्रयोग हुने गर्दछ । जसमा द्वितीय पुरुषमा तिमी तपाईँ हजुर र तृतीय पुरुषमा, उनी, उहाँ पर्दछन् मगर भाषामा भने तँ, तिमी, तपाईँ, हजुर सबैलाई 'नाड' 'नाकु' र 'नाको' र उहाँ र उनीलाई 'होकुरीक' ले सम्बोधन गरेको पाइन्छ । त्यसैकारण भाषाको गलत सामान्यीकरण भई नेपाली भाषाको पुरुष र आदर अनुसारको विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो । मगर भाषामा आदरको कुनै स्तर नभएको एउटै नाड' 'नाकु' र 'नाको' ले तँ, तिमी, तपाईँ, हजुरको अर्थ बहन गर्ने भएकाले पनि आदरगत त्रुटि बढि भएको देखिन्छ ।

४.६.४ भेदक र भेद्य सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

नाम वा सर्वनामको सम्बन्ध अर्को नाम तथा सर्वनामसँग देखाउनु नै भेदक र भेद्य हो । जस्तै: रामकी आमा, आफ्नो मान्छे, श्यामकी बहिनी आदि । को, का, की/रो, रा, री/नो, ना, नी षष्ठी विभक्ति लागेको नाम वा सर्वनाम भेदक हो भने सम्बन्ध सूचक नाम वा सर्वनाम भेद्य हो । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गति गर्दा भेद्यको लिङ्ग, वचन, आदरको आधारमा भेदकको सङ्गति मिलाउनु पर्दछ । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ३२ : भेदक र भेद्य सङ्गति तुलना

नेपाली भाषा		विद्यार्थीको प्रयोग	मगरभाषामा
लिङ्ग	तिम्रो छोरो । तिम्री छोरी ।	तिम्रो छोरा । तिम्रो छोरी ।	नाकुड लेन्जा मिजा । नाकुड मास्टो मिजा ।
वचन	उसका छोरोहरू । उसका छोरीहरू ।	उसको छोराहरू । उसको छोरीहरू ।	होचेऊ लेन्जा मिजा । होचेउ मास्टो मिजा ।
पुरुष/आदर	उनकी आमा । सरको बुवा । सरकी आमा उनका बुवा ।	उसको आमा । सरको उसको बुबा । सरको उसको आमा ।	होचेउ मौइ । सरुड होचेउ बौइ । सरुड होचेउ मौइ

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

यी माथिका प्रयोगलाई हेर्दा मगर मातृभाषामा तँ, तिम्री र तपाईँ सँगको भेदकका रूपमा 'वा' उपसर्ग देखिएको र उ, उनी, उहाँ सँग भेदक नै प्रयोग भएको छैन । मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको भेदक र भेद्य सङ्गतिमा गलति गर्ने कारणहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) नेपाली भाषामा अनादर भेद्य अस्त्रीलिङ्गमा भए ओकार र स्त्रीलिङ्गमा 'इकार' लगाउने, पुलिङ्ग आदरमा भने भेदकमा आकार र स्त्रीलिङ्गी आदरको भेदकमा 'इकार' लगाउने व्याकरणिक व्यवस्था रहेको छ । तर मगर मातृभाषा द्वितीय र तृतीय पुरुषको भेदकका रूपमा क्रमशः 'जा' र 'होचेऊ' भेदक लगाउने व्यवस्था रहेको छ । जसले अस्त्रीलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको भेदमा कुनै प्रभाव पारेको देखिँदैन । तसर्थ मगरभाषाको भाषिक व्यवस्थाको सामान्यीकरण भई नेपाली भाषाको भेदक सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने गर्दछन् ।

ख) मगर भाषाको बहुवचनका अन्त्यमा 'ने' र 'ना' बहुवचन बोधक प्रत्यय लागेर बहुवचन बनेको हुँदा सामान्यीकरण भई 'उसको' समान प्रयोग हुँदा त्रुटि भएको देखिन्छ ।

ग) मगर भाषाको प्रयोगमा आदर व्यवस्था नरहेको वा समानार्थी आदर रहेकोले नेपाली भाषाको आदर अनुसारको भेदक र भेद्य सङ्गतिमा त्रुटिहुन पुगेको देखिन्छ ।

घ) नेपाली भाषाको प्रयोग अनुसारको प्रयोग मगर मातृ भाषाका विद्यार्थीहरूले (वक्ताहरूले पनि) भेदक थप गरी दुईवटा भेदक र एउटा भेद्य गरेर पनि त्रुटि गरेको भेटियो । जस्तै : सरकी आमा 'सरको उसको आमा । यसरी भेदक थप गर्नु पनि त्रुटि हुने कारण हो ।

४.७ त्रुटि निराकरणका उपायहरू

भाषा मानवीय 'सामापिक सम्पत्ति' हो । मानवीय इच्छा, आकांक्षा विचार आदिका विनिमय साधन भाषा नै हो । तसर्थ भाषा शिक्षणमा मानवीय भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अत्यन्तै ठूलो महत्त्व रहेको छ । मानिसले भाषा कसरी सिक्छ ? यस बारेको यथेष्ट जानकारी विना भाषा शिक्षण प्रभावकारी हुन सक्दैन । भाषा मानिसले पैतृक रूपमा नभई समाजबाट आर्जन गर्ने वस्तु हो । प्रयत्न र परिश्रमले आर्जनलाई सार्थक बनाउँछन् । प्रयत्न र परिश्रमको दौरानमा अनेकौं बाधा-अवरोध, गल्ती कमजोरीहरू हुनु स्वभाविक नै हो । यसरी भाषा सिकाइको क्रममा पनि मानिसले अनेकौं भूलहरू गर्ने गर्दछ र आफूलाई सचेत बनाउँदै भाषा प्रयोगमा दक्षता हासिल गर्दछ अर्थात् 'प्रयत्न र मूल' प्रक्रियाबाटै मानिसले भाषा सिक्दछ । आफूलाई सचेत बनाउनु भनेकै त्रुटि निराकरणका उपायहरूको खोजी हो । तसर्थ यहाँ त्रुटि निराकरणका उपायहरूलाई क्रमशः चर्चा गरिएको छ :

४.७.१ कर्ता र क्रिया सङ्गतिका त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषा र मगर भाषा दुवैमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति हुनु आवश्यक छ । कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको आधारमा क्रियापदसँग सङ्गति मिल्नु पर्छ । तर भाषाका आ-आफ्नै भाषिक व्यस्थाले गर्दा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने मगर मातृभाषीले त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । मगरमातृभाषामा ४ प्रकारका लिङ्गको व्यवस्था भए पनि र फरक फरक लिङ्गका कर्ता प्रयोग भएपनि ती वाक्य रचनामा प्रयोग हुँदा क्रियापदमा लिङ्गको प्रभाव नपरेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा म र हामी बहुवचनको रूप बाहेक सबै तिर्यक रूपको हुने अनि क्रियापदमा 'ए', 'छन्' जस्ता बहुवचन बोधक प्रत्यय लाग्ने गर्छन् भने मगर भाषाको बहुवचनमा 'को' लाग्ने गर्दछ भने कर्ताको क्रियापदमा 'ले', 'ना' जस्ता प्रत्ययहरू लाग्ने गर्छन् । यसरी दुईभाषाको वचन सङ्गति व्यवस्था विल्कुल फरक रहेको कारण त्रुटि भएका हुन् ।

त्यस्तै, कर्ताका रूपमा आएका पुरुष अनुसार क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्छ । नेपाली भाषामा तँ, तिमी, तपाईं, हजुर आदि रहेका छन् भने मगर भाषामा 'नाड' 'नाकु' र 'नाको' मात्र सर्वनामको प्रयोग हुने गर्दछ । कुनैपनि मातृभाषीले सर्वप्रथम आफ्नै भाषामा आफ्नो विचारको बिम्ब तयार गरी लक्ष्य भाषामा व्यक्त गर्ने हुनाले अनुवाद गर्न पुग्छ, जसअनुसार भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि हुन्छ । आदर अनुसार पनि आदरार्थी कर्ताको सङ्गतिमा आदरार्थी क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्ने नेपाली व्याकरण नियम छ तर मगर मातृभाषामा हरेक आदरलाई एकै प्रकारको क्रियापदले जनाउने व्यवस्था छ । सम्पूर्ण आदरका तहलाई एउटै आदरको तहले जनाउन खोज्दा त्रुटिहुन पुग्छ । तसर्थ त्रुटि निराकरणका लागि निम्न निराकरणका उपायहरू अपनाउन सकिन्छ :

- क) वाक्य निर्माणका लागि चाहिने कर्ता र क्रियापद बीचको तालमेलमा लिङ्ग, वचन पुरुष र आदरको भूमिका स्पष्ट पारिदिने ।
- ख) मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्त मात्रामा लिङ्ग, वचन पुरुष र आदर अनुसारका सङ्गतिका रूपहरू अभ्यास गर्न दिने ।
- ग) नेपाली मातृभाषी विद्यार्थी र मगर मातृभाषी विद्यार्थी दुवैलाई एकैठाउँमा राखेर अध्ययन अध्यापन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- घ) सकारात्मक पुनर्वल तथा सूचकहरूको प्रयोग गरिदिने ।
- ङ) विभिन्न शीर्षकहरू दिएर स्वतन्त्र गर्न लगाउने । लेखन गर्न लगाउने ।
- च) कर्ता क्रिया सङ्गतिको नेपाली व्याकरण व्यवस्था र मगरभाषा व्याकरणको व्यवस्था तुलना गरेर अध्ययन अध्यापन गराउने ।

४.७.२ कर्म र क्रिया सङ्गतिका त्रुटिनिराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषा व्याकरणमा कर्मवाच्य बनाउँदा क्रियापद कर्मको अधिनस्त हुने गर्दछ । कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार क्रियापदको सङ्गति मिलाउने व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको छ । तर मगर भाषाको प्रयोगमा कर्मवाच्यका ढाँचा नपाइएको र भाववाच्यको कर्ता तृतीय पुरुष एक वचन जस्तो प्रयोग भएको पाइन्छ । तसर्थ मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई कर्म अनुसार क्रियाको सङ्गति समस्यामूलक रहेको छ । कर्मका

रूपमा प्रयुक्त नाम सर्वनाम अस्त्रीलिङ्गी भए क्रियापद पनि पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग भए क्रियापद पनि स्त्रीलिङ्ग, एकवचन भए, क्रियापनि एकवचन र बहुवचन भए बहुवचन, कर्म आदरको भए क्रिया पनि आदरको र अनादरको भए अनादरको बनाउने नियम नेपाली भाषा व्याकरणमा छ । तर मगर मातृभाषी विद्यार्थीले कर्मलाई ख्याल नगरी कर्ता अनुसारकै प्रयोग गरेको स्थलगत अध्ययनबाट थाहा भएको छ । तसर्थ कर्ता र क्रियाको सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूको निराकरणका लागि निम्नानुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ :

- क) वाक्यमा कर्ताको र कर्मको भूमिका स्पष्ट पारिदिने र कर्ता अधिनस्त र कर्म अधिनस्त वाक्यका रूपहरूबारे प्रस्ट पारिदिने ।
- ख) कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर स्पष्ट पाउँ सही अनुसार क्रियापदको प्रयोग गर्न स्पष्ट पार्ने ।
- ग) कर्म क्रिया सङ्गतिका प्रशस्त अभ्यासहरू गर्न लगाउने ।
- घ) कर्म र क्रियाको सङ्गति नहुँदा लाग्ने अर्थ र वाक्यले दिने अर्थ स्पष्ट पारिदिने र अभ्यास गर्न लगाउने ।
- ङ) नेपाली भाषी विद्यार्थी र मगरभाषी विद्यार्थी मिलेर सहकार्य गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- च) विभिन्न शीर्षकहरू दिएर अनुच्छेद रचना गर्न लगाउने ।
- छ) सकारात्मक पुनर्वलको प्रयोग गर्ने ।

४.७.३ विशेषण र विशेष्यका त्रुटिनिराकरणका उपायहरू

कुनैपनि प्राणी, वस्तु वा भावको गुण, दोष, मात्रा सङ्ख्या वा अवस्था बुझाउने शब्द नै विशेषण हो । विशेषणद्वारा बयान हुने नामिक पद (नाम, सर्वनाम) नै विशेष्य हो । नेपाली भाषामा विशेष्यको लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरका आधारमा विशेषणसँग सङ्गति मिलाएर भाषिक प्रयोग गरिन्छ । मगर भाषाको विशेषणमा लिङ्गले प्रभाव पार्दछ तर बहुवचनको भेद्य भएमा विशेषणमा प्रभाव पर्दैन । जस्तो :

नेपाली भाषामगर भाषा

कालो केटो

चिछ लेन्जा

काला केटाहरू

चिछलेन्जाको

माथिको विशेषण विशेष्य सङ्गतिमा नेपाली एवं कालो केटो बहुवचनमा रूपान्तरण हुँदा काला केटाहरू विशेषणमा आकार र 'केटा' मा 'हरू' वचनबोधक प्रत्यय लागेको छ भने मगर भाषामा विशेषणमा कुनै असर नपरी एकवचन र बहुवचनमा उस्तै प्रयोग चिछ प्रयोग भएको छ भने विशेष्यमा लेन्जाको भई 'को' बहुवचन बोधक प्रत्यय लागेको छ । त्यस्तै नेपाली प्रयोगमा आदरको प्रभावले पनि विशेषण विशेष्य प्रभावित हुन्छ तर मगर भाषामा भने विशेषणमा कुनै प्रभाव नदेखिइ विशेषण विशेष्य समान रूपले प्रयोग गर्ने हुँदा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूबाट प्रशस्तै त्रुटिहरू हुने गर्छन् जसलाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) विशेषण र विशेष्यका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसारका विभिन्न रूपहरू स्पष्ट पारिदिने ।
- ख) नेपाली भाषाका विशेषणका रूपहरू मगर मातृभाषी विद्यार्थीलाई प्रस्ट पारिदिने र तुलनात्मक प्रयोग गर्न लगाउने ।
- ग) विशेषण विशेष्यको सङ्गति मिलाउन विभिन्न किसिमका पदसङ्गतिगत अभ्यास गर्न लगाउने ।
- घ) विद्यार्थीले गरेका त्रुटिहरूको कारण पत्ता लगाइ विद्यार्थीबाटै समाधान खोज्न लगाउने, नभए समाधान गरिदिने ।
- ङ) नेपाली भाषी र मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई उस्तै समस्या दिई सहकार्यात्मक अभ्यास गर्न लगाउने/प्रशस्त कुराकानी/संवाद गर्न लगाउने ।
- च) विभिन्न शीर्षक दिएर यात्रा वर्णन तथा वस्तु वर्णन गर्न लगाउने ।
- छ) पुनर्वल तथा सूचकहरूको प्रयोग गर्ने ।

४.७.४ भेदक र भेद्य सङ्गतिका त्रुटि निराकरणका उपायहरू

कुनै पनि नाम वा सर्वनामको अर्को नाम वा सर्वनामसँग सम्बन्ध देखाउने सूचक पद भेदक हो भने सुचित नाम वा सर्वनाम भेद्य हो । जस्तो : रामको भाइ, रामको सम्बन्ध भाइसँग देखाएको हुनाले 'रामको' भेदक हो भने 'भाइ' भेद्य हो । यसरी भेदकको प्रयोगमा षष्ठी विभक्ति को, का, की/रो, रा, री/नो, ना, नी को प्रयोग हुने गर्दछ ।

त्यस्ता भेदमा भेद्यको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार सङ्गति मिलाइन्छ । मगर मातृभाषामा स्त्रीलिङ्ग र अस्त्रीलिङ्ग दुवैमा एउटै खालको प्रयोग रहेको हुन्छ अर्थात् दुवैमा अस्त्रीलिङ्गी स्वरूपको प्रयोग देखिन्छ जहाँ भेद्यको लिङ्ग वचन र पुरुषले भेदकलाई असर नगरेको देखिन्छ । नेपाली भाषा र मगरभाषामा भेदकको प्रयोग नियम फरक परेको हुनाले मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई भेदक र भेद्य सङ्गति समस्या मूलक रहेको देखिन्छ । तसर्थ भेदक र भेद्य सङ्गतिका त्रुटि निराकरणका उपायहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) वाक्यमा विशेषण र विशेष्यको भूमिका प्रस्टपार्ने र भेद्य अनुसार लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार भेदकको सङ्गति मिलाउन लगाउने ।
- ख) विशेषण र विशेष्यको गलत प्रयोगले हुने व्याकरणिक त्रुटि प्रस्ट्याउँदै विशेषण र विशेष्य सम्बन्धी सङ्गतिका प्रशस्त अभ्यासहरू गर्न लगाउने ।
- ग) विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिको तुलना मगर भाषामा गरिदिने र समानता र भिन्नता प्रस्ट पारिदिने ।
- घ) नेपाली भाषी र मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई सहकार्य गरेर सिक्ने वातावरण तयार पारिदिने ।
- ङ) पुरुष र आदर अनुसार भेदक र भेद्य सङ्गति मिलाउन विभिन्न अभिष्य र संवादहरू गर्न लगाउने ।
- च) परिवारका सदस्यका कार्यबारे लिखित मौखिक वयान गर्न लगाउने ।
- छ) विभिन्न शीर्षकहरू दिएर अनुच्छेद रचना गर्न लगाउने ।

४.८ प्राप्ति तथा सारांश

४.८.१ प्राप्ति

‘प्रस्तुत मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू’ शीर्षकको यस शोधको प्राप्तिका रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू कर्मक्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू, विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू र भेदक र भेद्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरूको छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरिएको छ ।

नेपाली भाषा र मगर भाषाका कर्ता र क्रियासङ्गति व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा लिङ्गगत, वचनगत, पुरुषगत, आदरगत आधारमा रहेर गरिएको छ । नेपाली भाषामा स्त्रीलिङ्ग र अस्त्रीलिङ्ग कर्ताबाट क्रियापद प्रभावित हुने देखिन्छ भने मगर भाषामा कर्ताको लिङ्गले क्रियापदलाई असर नपर्ने र मानवेत्तर कर्ताको क्रियापनि समान देखिन्छ । दुवै भाषा छुट्टाछुट्टै, भारोपेली र भोटवर्मेली परिवारका भएको हुनाले व्याकरणिक नियमहरू पनि आ-आफ्नै किसिमका देखिएको छ ।

कर्ता क्रियाको सङ्गति मिलाउँदा लिङ्ग वचन पुरुष र आदर अनुसारको सङ्गति मिलाउँदा सोही अनुसार क्रियापद रहनु पर्ने व्यवस्था नेपाली भाषामा देखिन्छ । तर मगर भाषामा वचनमा बाहेक लिङ्ग, पुरुष र आदरमा रहेका कर्ताले क्रियापदमा असर नपरेको देखिन्छ तसर्थ कर्ताक्रियाको सङ्गतिमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूबारे प्रशस्तै त्रुटिगरेको पाइयो ।

नेपाली भाषा र मगर मातृभाषाको कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूलाई नियाल्दा कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा नेपाली भाषा व्याकरणअनुसार कर्मको लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरअनुसार क्रिया प्रभावित हुने हुन्छ भने मगर भाषामा कर्मवाच्यको ढाँचा नै नभइ कर्तृ र भावले नै सम्प्रेषण कार्य गरेको हुनाले कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरलाई ख्याल गर्नु नपर्ने व्यवस्था पाइयो । तसर्थ यी दुई भाषाका असमान व्याकरणिक नियम र अवस्थाले गर्दा मगर मातृभाषी विद्यार्थीले कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो ।

नेपाली र मगर भाषाको विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूलाई अध्ययन गर्दा नेपाली भाषा व्याकरण नियमअनुसार विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा विशेष्यको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरले विशेषण प्रभावित हुने र विशेष्यअनुसार नै लिङ्ग वचन, पुरुष, आदर मिलाउनु पर्ने देखिन्छ, भने मगर भाषामा लिङ्गगत आधारमा मात्र विशेष्यअनुसार विशेषण प्रभावित हुने, वचन, पुरुष र आदर विशेष्यले विशेषण प्रभावित नहुने देखिन्छ। तसर्थ विशेषण विशेष्यको बेमेल व्यवस्थाका कारण मगरभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त मात्रामा त्रुटि गरेको पाइयो।

नेपाली भाषा र मगर भाषामा भेदक र भेद्य सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूलाई नियाल्दा/केलाउँदा सर्वनाम र नाम पदहरूमा षष्ठी विभक्ति लागेर भेदक बन्ने र भेद्यको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर अनुसार सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको देखिन्छ भने मगर भाषामा तँ, तिमी, तपाईं, हजुर लाई 'नाङ' 'नाकु' र 'नाको' एउटै आदरले सम्बोधन गर्ने सकिने र ऊ, उनी, उहाँ लाई 'होस्की' ले सम्बोधन गर्न सकिने हुँनाले भेद्यअनुसार भेदक सङ्गति मिलाउनु नपर्ने देखिन्छ। नेपाली भाषामा भेद्यअनुसार भेदक प्रभावित हुने मगर भाषामा भेद्य अनुसार भेदक प्रभावित नहुने विपरित सङ्गति व्यवस्थाले गर्दा मगर मातृभाषी विद्यार्थीमा अन्योलता सिर्जनालाई प्रशस्त त्रुटि हुने गरेको पाइएको छ।

४.८.२ सारांश

प्रस्तुत शोधमा पदसङ्गति व्यवस्था अनुसार लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा कर्ता र क्रिया, कर्म र क्रिया, विशेषण र विशेष्य र भेदक र भेद्य सङ्गतिमा मगरभाषी विद्यार्थीले त्रुटिहरू अध्ययन गरिएको छ। तुलनात्मक रूपले नेपाली भाषा र मगर भाषाका प्रयोगगत समानता र भिन्नतालाई समावेश गरी स्थलगत सर्वेक्षणद्वारा अध्ययन विश्लेषण गर्दै समस्या पहिचान गरिएको छ। नेपाली भाषामा कर्ता वा कर्मको लिङ्ग वचन पुरुष र आदर व्यवस्था अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने तर मगरभाषामा कर्ता वा कर्म जुनसुकै लिङ्गको भएपनि क्रियापद समान रहने छुट्टाछुट्टै प्रकृतिको भाषिक व्यवस्था पाइएको छ। आदरका हरेक तह अनुसार नेपाली भाषामा क्रियापदको प्रयोग भिन्न हुने भए पनि मगर भाषामा आदर व्यवस्था नै नरहेको देखिन्छ। एकवचन र बहुवचनमात्र प्रयोग गरिने नेपाली भाषा भन्दा तीन वटा वचन प्रयोग गरिने भिन्नै भाषिक व्यवस्था मगर भाषामा देखिन्छ। कर्मवाच्य बनाउँदा नेपाली भाषा व्याकरण अनुसार कर्मको लिङ्ग वचन

पुरुष र आदर अनुसार क्रियापद प्रयोग गर्नु पर्ने नियम रहेको छ भने मगर भाषामा कर्मवाच्यको स्पष्ट रूप नदेखिएको र भाववाच्य जस्तो कर्म र भावको उस्तै रूप देखिएको छ । तसर्थ मगरभाषाको प्रयोग र नेपाली भाषाको प्रयोगको छुट्टाछुट्टै कतै विपरित जस्तो पनि व्यवस्थाका कारण मगर भाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । यी त्रुटिहरूको निदानका लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई आवश्यकता अनुसारका अभ्यास र भाषा प्रयोगको लिखित मौखिक अभ्यास पुनर्वल तथा प्रोत्साहनबाट त्रुटि निराकरण गर्न सकिने देखिन्छ ।

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुभावहरू

नेपाल एक बहुभाषिक देश हो । नेपाली भाषा बाहेक नेपालमा अन्यभाषा बोल्ने जनसङ्ख्या पनि ठूलो छ । तर पनि नेपालको एकताको प्रतिक नेपाली भाषाले शिक्षा, सरकारी कामकाज तथा सम्पर्कको भाषाको मान्यता पाएको छ । यस सन्दर्भमा स्तरीय नेपाली भाषा सिक्नु र सिकाउनु पर्ने बाध्यकारी परिस्थिति रहेको छ । यसका लागि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने सिकारुहरूको विषयमा गहन अध्ययन हुनु आवश्यक छ । नेपालको ठूलो जनसङ्ख्याले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिकिरहेका छन् । यस परिप्रेक्ष्यमा उपयुक्त शैक्षणिक विधिहरू, सामग्री र वातावरण अपरिहार्य हुन्छ । जसका लागि विभिन्न मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गरी उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

५.१ निष्कर्ष

जुनसुकै अध्ययन निष्कर्षमा पुग्न जरुरी हुन्छ । निष्कर्षमा नपुगेको अध्ययनको महत्त्व र अर्थ देखिँदैन । तसर्थ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकको अनुसन्धान अध्ययनमा सम्बन्धित सिकारुहरूले सम्बन्धित क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, व्याख्या र विश्लेषण गरी निश्चित निष्कर्षमा पुगिएको छ । अध्ययनका निष्कर्षलाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ :

क) नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको भाषा हो भने मगरभाषा भोट-वर्मेली भाषा परिवारको भाषा हो । यस भाषामा चार प्रकारको लिङ्गभेदको स्थिति देखाइए तापनि वाक्यरचनामा प्रयोग हुँदा क्रियापदमा प्रभाव परेको देखिँदैन । एउटा क्रियापदले सबै लिङ्गको निर्धारण गर्दछ । क्रियापदले लिङ्ग निर्धारण नगरेको देखिन्छ । त्यसैगरी विशेषण विशेष्यको सन्दर्भमा र भेदक भेदयको सन्दर्भमा विशेष्य वा भेदयको लिङ्ग विशेषण वा भेदकलाई असर गरेको देखिँदैन । तसर्थ स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषामा रहेको लिङ्ग सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो ।

ख) नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी दुई मात्र वचन व्यवस्था छन् । तसर्थ कर्ता वा कर्ममा रहेको वचनकै आधारमा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्याकरणिक नियम छ तर मगर भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन प्रकारका वचन

व्यवस्था रहेका छन् । नेपाली एक वचनलाई बहुवचन बनाउँदा प्राय नाम शब्दहरूमा 'हरू' प्रत्यय जोडिन्छ । प्रथम पुरुषका 'म' र हामी बाहेकका अन्य सबै पुरुषका रूप तिर्यक रहने र क्रियापदमा 'ए' 'छन्' बहुवचन बाधक प्रत्यय रहन्छन् । मगर भाषामा भने एकवचनबाट द्विवचनमा लाँदा 'को' जस्ता उपसर्गहरू लागेर बहुवचन बन्ने गर्छ । विशेषण र विशेष्यका रूपमा प्रयोग हुँदा लिङ्ग निर्धारणमा स्त्रीलिङ्गको विशेष्यका लागि स्त्रीलिङ्गकै विशेषण र अस्त्रीलिङ्गको विशेष्यका लागि अस्त्रीलिङ्गकै विशेषण रूप मेटिन्छ तर वचन र आदरका विशेष्यसँग भने अस्त्रीलिङ्ग सरहकै विशेषण प्रयोग भएको देखिन्छ । सोही अवस्था भेदक र भेद्यमा पनि देखिन्छ । तसर्थ यी दुई भाषाका आ-आफ्नै भाषिक विशेषता भएका कारण वचन सङ्गति असमान हुने हुँदा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटि गरेको भेटिएको छ ।

ग) दुई भाषामा भएका असमान भाषिक व्यवस्था नै पुरुषसङ्गतिमा त्रुटि हुने प्रमुख कारणहरू हुन् । नेपाली भाषामा पुरुष अनुसारको कर्ता र कर्मका आधारमा क्रियापदमा लिङ्ग वचन पुरुष र आदरको सङ्गति मिलाउनु पर्छ । तसर्थ हरेक पुरुष अनुसार क्रियापद फरक पर्छ तर मगर भाषामा नेपालीभाषाका तँ, तिमी, तपाईं, हजुर लाई 'नाड' 'नाकु' र 'नाको' एउटै आदरले सम्बोधन गर्ने सकिने र ऊ, उनी, उहाँ लाई 'होस्की' को प्रयोग गरिन्छ । विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा र भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा पनि एउटै सम्बोधन 'नाड' 'नाकु', 'नाको' र 'होस्की' हुने हुँदा लिङ्ग वचन र आदर मिलाइरहनु नपर्ने देखिन्छ । यसरी विद्यार्थीहरूमा आफ्नो मातृभाषाको प्रभावका कारण नेपाली भाषामा असर देखिन गई त्रुटि भएको देखिन्छ । मगर मातृभाषाका हरेक क्रियापद अस्त्रीलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा समान देखिने भएकाले पनि स्त्रीलिङ्गी बनाउने निर्देशनका समस्यामा बढी त्रुटि गरेका हुन् ।

घ) माध्यमिक तहमा आदरका तीन तहलाई अध्ययन अध्यापन गराइन्छ । तर मगर भाषामा भने आदरको तह छैन, एउटै प्रयोगले सबैतहलाई सम्बोधन हुन्छ । त्यसैअनुसारको प्रयोग मगर मातृभाषी विद्यार्थीले गर्न खोज्दा कर्ता र क्रियाको सङ्गतिमा, कर्म र क्रिया सङ्गतिमा, विशेषण विशेष्यको सङ्गतिमा र भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो । नेपाली भाषा सिकने मगर मातृभाषी विद्यार्थीले आफ्नो मातृभाषाको आदर व्यवस्था अनुसार नै नेपाली बोल्न वा लेख्न खोज्ने हुनाले र नेपाली आदरका विभिन्न

प्रसङ्ग र तह अनुसारका प्रयोगले मगर मातृभाषी विद्यार्थीमा द्विविधा उत्पन्न हुनाले आदर सङ्गतिमा त्रुटि हुन गएको हो ।

शिक्षण सिकाइका क्रममा स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा सिकारुको भाषिक पृष्ठभूमिबारे जानकारी हुनु नितान्त आवश्यक छ । उसको दक्षता र सिकारुको लगनशीलताले पनि सिकाइमा प्रभाव पर्न सक्छ । यस अध्ययनमा 'मगरभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू' विषयमा अध्ययन गरियो । यसबाट नेपाली भाषा र मगर भाषाका आ-आफ्नै भाषिक विशेषता रहेका र मातृभाषीको भाषिक प्रभावले दोस्रो भाषा सिकाइमा गम्भीर प्रभाव पर्न सक्छ, तिनीहरू नै विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका प्रमुख कारणहरू रहेको पाइयो ।

५.२ सुभावहरू

भाषा सिकाइ आफैँमा एक जटिल र कठिन कार्य हो । त्यसैले जुनसुकै भाषा एकै पटक सरल र सहज तरीकाले सिकाउन असम्भव हुन्छ । किनकि नेपाली भाषालाई पहिलो भाषाका रूपमा बोल्ने सिकारुहरूले पनि शुद्ध भाषिक प्रयोग गर्न सक्दैनन् । तसर्थ दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्नु स्वभाविक नै देखिन्छ । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने सिकारुहरूलाई सिकाइ सहज बनाउन त्रुटिका सम्भावित क्षेत्रहरू पहिचान गरी शुद्ध नेपाली भाषा सिकाइमा सहयोग गर्नु पर्दछ ।

नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावका कारण अन्य विभिन्न व्यवधानबाट उत्पन्न भएको पाइएको छ । यस अध्ययनको परिच्छेद चारमा नेपाली भाषा र मगरभाषाको पदसङ्गतिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । उक्त परिच्छेदको अध्ययन विश्लेषणमा देखिएका समस्याहरू निराकरण गर्न नीतिगत तहका लागि, अभ्यास तहका लागि अनुसन्धान तहका लागि आवश्यक ठानिएका निम्नानुसारका सुभावहरू क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ :

५.२.१ नीतितहका लागि सुभावहरू

प्रस्तुत शोध 'मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू' शीर्षकमा तयार पारिएको छ । मगरभाषा नेपालका मूल मध्य, पूर्वीपश्चिमी र पूर्वेली जिल्लाहरूमा बसासोवास रहेको पाइन्छ । गोरखा, पाल्पा, तनहुँ, गुल्मी, स्याङ्जा, सल्यान,

रोल्पा, प्युठान, रूकुम, अछाम, सिन्दुली, उदयपुर, धनकुटा आदि जिल्लाहरूका क्षेत्रहरूमा बोलिन्छ। आफ्नो छुट्टै पहिचान रहेको छ। नेपाल बहुभाषिक मुलुक भएका कारण राज्यका हरेक भाषा भाषिकको संरक्षण संवर्द्धन गर्न विभिन्न राज्यले नीति नियमहरू बनाउनु जरुरी हुन्छ। तसर्थ यस अध्ययनले नेपाली भाषा र मगर भाषा सिकाइमा समानता र विसमताको खोजगरी विद्यार्थीहरूका त्रुटिक्षेत्र पहिल्याई उपयुक्त शैक्षिक नीतिनियम तय गर्न, केही हदसम्म सघाउ पुऱ्याउने देखिन्छ। यो अध्ययन मुख्य रूपमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा कर्ता र क्रिया सङ्गतिका त्रुटि, कर्म र क्रिया सङ्गतिका त्रुटि विशेषण र विशेष्यका त्रुटि र भेदक र भेदका त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेका कारण कुन कुन पक्षहरू कठिन छन् ? के कारणले त्रुटि भएको हो भनी स्पष्टता प्रदान गरेको छ। तसर्थ मगरमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको निराकरणका लागि नीति तर्जुमा गर्न निम्नानुसारका सुझाव प्रस्तुत् गरिन्छ।

- क) भाषिक शुद्धतामा सहयोग गर्ने अभ्यास पदसङ्गति भएका कारण र वर्तमा पाठ्यक्रममा पदसङ्गति अभ्यास न्यून रहेकाले पाठ्यक्रमा महत्त्वका साथ पदसङ्गति अभ्यास समावेश गरिनु आवश्यक छ।
- ख) नियमको शिक्षण भन्दा प्रयोग व्यवहारले गरेको शिक्षण प्रभावकारी हुने हुँदा अन्यखाले सहकार्यकलाप जस्तो संवाद, वादविवाद, नाटकीकरण, कथा वचन, कविता लेखन, वस्तुवर्णन जस्ता क्रियाकलापहरू गराउने व्यवस्था पाठ्यपुस्तकमा नै समावेश गरिनु पर्छ।
- ग) विषयवस्तु रटाउने पाठभन्दा भाषिक सीप सिकाउने विषयवस्तु पाठ्य क्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा महत्त्वका साथ समावेश हुनु पर्छ।
- घ) सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या र मातृभाषी विद्यार्थीलाई लक्षित गरी पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक र अन्य सन्दर्भ सामग्री प्रकाशन गर्नु पर्ने देखिन्छ।
- ङ) शिक्षकहरूलाई भाषा शिक्षण गर्न अनिवार्य तालिमका साथै बेलाबेला सेमिनारहरू सञ्चालन गरी विज्ञ तथा विशेषज्ञहरूको सामिप्यता र छलफल गराउनु पर्ने देखिन्छ।

- च) समय र परिवेश अनुकूल नवीन सामग्री र रुचिअनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न आवश्यक छ ।
- छ) विषयगत शिक्षकले अभावमा शिक्षण प्रभावकारी नहुने हुँदा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।
- ज) मगर मातृभाषीहरूको लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य सन्दर्भ सामग्री प्रकाशन गरी मातृभाषामा शिक्षा दिने व्यवस्था मिलाउन सकिने देखिन्छ ।

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव

प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विशेषतः मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई सहयोगी हुने देखिन्छ । जातीय विविधताले भरिएको मुलुक नेपालमा सबै भाषा बोल्ने जनजातिले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्नु जटिल कार्य हो । आधाभन्दा बढी नेपाली जनसङ्ख्याले बोल्ने तथा साझा सम्पर्कको भाषा भएकाले अभ्यास तहका लागि निम्नानुसारका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा अधिकांश त्रुटि गर्ने भएकाले शिक्षकहरूले त्रुटि निराकरणका लागि प्रशस्त अभ्यास गराउनु पर्दछ ।
- ख) अभ्यासका लागि नेपाली मातृभाषी र मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई छ्यासमिस पारी राखेर सहकार्यले अभ्यास गर्न लगाउनु पर्दछ ।
- ग) विभिन्न सन्दर्भ वा शीर्षक दिई संवाद तथा कुराकानी गर्ने वातावरण मिलाई कक्षाकार्यकलाप गराउने ।
- घ) शिक्षकले स्रोतभाषा र लक्ष्यभाषा बीचको अन्तरमा स्पष्ट भई शिक्षण गर्नु प्रभावकारी हुन्छ ।
- ङ) शिक्षकलाई प्रभावकारी बनाउन भाषाका सबै सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) मा समानरूपले दक्ष बनाउन मातृभाषीलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ ।
- च) विद्यार्थीहरूका त्रुटिकम गर्न बढी अभ्यास र गृहकार्य अनिवार्य गर्नुपर्छ ।

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव

प्रस्तुत मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकको शोधकार्यले अन्य अनुसन्धानसँग मिल्दाजुल्दा शोध गर्नेहरूका लागि आवश्यक सहयोग प्रदान गर्दछ। अनुसन्धान कार्य कडा परिश्रम र मिहिनेत गर्नुपर्ने अनुसन्धान कार्य कडा परिश्रम र मिहिनेत गर्नुपर्ने अनुसन्धान तहका लागि निम्नानुसार सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- क) बहुभाषिक देश नेपालका जनजाति विद्यार्थीहरूका शिक्षण समस्याहरू पहिचान गरी समस्याग्रस्त क्षेत्र र कारणहरूबारे गहिरो अध्ययन अनुसन्धान गर्नु/हुन आवश्यक देखिन्छ।
- ख) हरेक भाषा भाषी तथा संस्कृतिको संरक्षण र संवर्धनका लागि सम्बन्धित वर्गसमुदायका व्यक्ति तथा वर्गले संवेदनशील भई कार्यगर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ग) मगर भाषा व्याकरणका हरेक पक्षको खोज तथा अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- घ) पहिले भएका शोध कार्यहरूको अध्ययन गरी भावी अनुसन्धानका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न सक्छ।
- ङ) नेपाली भाषाको सापेक्षतामा मगरभाषाको व्याकरणात्मक व्यवस्थाको पहिचान गरी उपयोग गर्न चाहने अध्येताहरूका लागि उपलब्धी मूलक बन्नेछ।
- च) मगर भाषामा व्याकरण लेख्न चाहनेहरूका लागि सहयोगी बन्नेछ।

५.३ भावी अनुसन्धान

प्रस्तुत अध्ययनमा मोरङ जिल्ला केराबारी गाउँपालिका वाड नं. ७ र ८ माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन र माध्यमिक तथा (कक्षा ९ र १०) का मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू सम्बन्धी २० जना विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त सामग्रीका आधारमा निष्कर्ष निकालिएको छ। अध्ययनमा विद्यार्थीबाट प्राप्त सीमित सामग्रीका आधारमा सीमित क्षेत्रमा अध्ययन गरिएको छ जसले भाषाका विविध पक्षमा हुने र देखिने त्रुटिहरूलाई समेट्न सकेको छैन। विद्यार्थीहरूमा देखिएका लिङ्ग, वचन पुरुष र

आदरका आधारमा हुने पद सङ्गतिगत त्रुटिहरू मात्र नभई अभिव्यक्तिका विविध पक्षसँग सम्बन्धित त्रुटिहरू गर्न पुगेका भए पनि सीमित क्षेत्रको अध्ययनले तत् स्थानका त्रुटिहरू समावेश गर्न सकिएको छैन । तसर्थ सम्बन्धित क्षेत्रको विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान हुनु अत्यन्त जरुरी र आवश्यक देखिन्छ । यससँग सम्बन्धित शीर्षकहरूमा निम्नानुसारका अनुसन्धानहरू हुन सक्ने देखिन्छ :

- मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटीमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन
- नेपाली भाषा र मगर भाषाका व्याकरणिक कोटीको तुलनात्मक अध्ययन
- मगर मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको रूपायन प्रक्रियामा गर्ने त्रुटिहरू

सन्दर्भ सामग्री

- आचार्य, दीपक प्रसाद न्यौपाने र अन्य (२०७३), *संज्ञान समालोचना प्रधान, पत्रिका*, कोशीहरैँचा, मोरङ, नेपाल शिक्षण समिति ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७३), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, गोविन्द (२०६३), *पारिवारिक अध्ययनको आधारमा नेपालका भाषाहरू* काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७१), *समसामयिक नेपाली व्याकरण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०४९), *नेपाली भाषा परिचय*, ललितपुर: साभा प्रकाशन ।
- चौधरी, गौरीनारायण (२०६७) *कक्षा ६ का थारुभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन* सिराह: अप्रकाशित शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षण विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, कोशीहरैँचा ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०७३), *'प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम'*, काठमाडौं: पिनाकल पब्लिकेशन ।
- तिवारी, शालिकराम, पौड्याल (२०५८), *प्रायोगिक नेपाली व्याकरण*, काठमाडौं: सङ्गम बुक्स पब्लिकेशन ।
- थापा मगर, लोकबहादुर (२०७०), *मगर भाषा ठुटको क्षेत्रीय भेद*, पाहुर प्रकाशन पोखरा, कास्की ।
- दर्जी, सुनिता (२०७०), *'कक्षा छ मा अध्ययनरत मोरङ्गिया थारुभाषी विद्यार्थीहरूमा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इन्द्रपुर : सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।
- धिताल, पद्मा (२०६९), *'कक्षा आठमा अध्ययनरत लिम्बुमातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्ता पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण'* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इन्द्रपुर, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।

निरौला, भेषराज (२०७०), 'कक्षा सातका गुरुडभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखाईमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन' अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इन्द्रपुर : सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।

न्यौपाने, पारसमणि र अन्य (२०७३), 'सामान्य भाषाविज्ञान, भोटाहिटी, काठमाडौं : सनलाईट पब्लिकेशन ।

न्यौपाने, टंकप्रसाद र अन्य (२०६७), सामान्य भाषाविज्ञान, कीर्तिपुर, काठमाडौं : सनलाईट पब्लिकेशन ।

न्यौपाने, टंकप्रसाद र अन्य (२०७०), माध्यमिक व्याकरण रचना र अभ्यास, काठमाडौं: कन्काई एजुकेशन पब्लिकेशन एण्ड सर्भिस सेन्टर प्रा.लि. ।

पौड्याल, चण्डीका (२०७४), लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ ।

पौड्याल, विन्दु (वस्ती) (२०५८), 'कक्षा सातमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन' अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर : त्रि.वि. ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), 'प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू', भोटाहिटी, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), 'भाषिक अनुसन्धान विधि परिचय र प्रयोग', ताहाचल, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।

भण्डारी, पारसमणि र शक्तिराज नेपाल (२०६७), 'प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम', काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

मगर(खपाङ्गी), ढकबहादुर (२०७०), मगर जातिको इतिहास र कुलपूजा परम्परा, नेपाल मगर संघ, महानगर समिति विराटनगर, मोरङ ।

मगर, ढकबहादुर (२०७४), मगर भाषा प्रशिक्षण, नेपाल मगर संघ, महानगर समिति विराटनगर, मोरङ ।

माभी, मनमाया (२०६०), ' माभीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भाषा:', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इन्द्रपुर : सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।

विष्ट, हेमन्त (२०७०), कक्षा ९ मा अध्ययनरत मौथिली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा वाक्यमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, मोरङ : सुकुना बहुमखी क्याम्पस ।

रोक्का मगर, नविन (२०७५), मगर जातिको पहिचान, अध्यक्ष नेपाल मगर संघट्ट केन्द्रिय समिति ।

रिजाल, दुर्गाप्रसाद (२०७४), लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, धनकुटा: अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इन्द्रपुर : सुकुना बहुमखी क्याम्पस ।

लामिछाने, यादवप्रकाश र बेगेन्द्र सुब्बा (२०५७), 'माध्यमिक तहको नेपाली व्याकरण र रचना', बालमञ्जरी नेपाल, काठमाडौं ।

परिशिष्ट - १

विषयगत प्रश्नावली

विद्यार्थीको नाम :

कक्षा :

विद्यालयको नाम :

रोल नं. :

१. तलका प्रश्नहरूलाई स्त्रीलिङ्गमा बदल्नुहोस् ।

क) दाजु बजार जानु भयो ।

ख) भाइ बजार जादैन ।

ग) राम तरकारी किन्छ ।

घ) उनले घाँस काटे ।

ङ) विनोद मिलानसार छ ।

२. तलका प्रश्नहरूलाई पुलिङ्ग बनाउनुहोस् ।

क) छोरी मिहिनेती छिन् ।

ख) केटी राम्री छे ।

ग) भाउजु सबेरै नहाउनुहुन्छ ।

घ) सीताले लुगा सुकाइन् ।

ङ) दिदी विद्यालयमा पठाउनु हुन्छ ।

३. तलको वाक्यलाई बहुवचनमा बदल्नुहोस् ।

क) सानो छोरा रोयो ।

ख) म धनकुटामा बस्छु ।

ग) किसानले खेल जोत्यो ।

घ) तिमी पुस्तक पठ्छौँ ।

ङ) श्याम सिनेमा हेर्छ ।

४. तलका वाक्यलाई एकवचनमा बदल्नुहोस् ।

क) चराहरू आकाशमा उडे ।

ख) साथीहरू चउरमा खेल्छन् ।

ग) उनीहरूले कथाहरू पढेका छन् ।

घ) विद्यार्थीहरू मिहिनेत गर्छन् ।

ङ) साना नानीहरू खेल्छन् ।

५. कोष्ठकको निर्देशनअनुसार वाक्य बनाउनुहोस् ।

क) उनीहरू बाटामा बस्छन् । (प्रथम पुरुष)

ख) हामी सिनेमा हेर्नेछौं । (तृतीय पुरुष)

ग) म घरमा बस्छु । (द्वितीय पुरुष)

घ) उ गृहकार्य गर्दैन् । (प्रथम पुरुष)

ङ) हामी कक्षा दशमा पढ्छौं । (द्वितीय पुरुष)

६. कोष्ठको निर्देशनअनुसार वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् ।

क) उहाँ कथा भन्नु हुन्छ । (निम्नआदरार्थी)

ख) ऊ सबैलाई चिन्छ । (उच्च आदरार्थी)

ग) त्यो असल छ । (उच्चतम् आदरार्थी)

घ) तँ भात खान्छस् । (उच्च आदरार्थी)

ङ) तपाईं विद्यालय जानु हुन्छ । (मध्यम आदरार्थी)

७. सुहाउँदो क्रियापद बनाई खाली ठाउँमा भर्नुहोस् ।

क) दिदी जातोमा मकै .....(पिध्ः) ।

ख) बहिनी कक्षा दशमा ..... (पढ्ः) ।

ग) सीता भारी ..... (बोक्ः) ।

घ) किसानहरू धान ..... (रोप्ः) ।

ङ) उनी व्याकरण ..... (सिक्ः) ।

परिशिष्ट - २

१) कोष्ठकको निर्देशन अनुसार वाक्य बनाउनुहोस् ।

क) रामले सीतालाई बोलायो । (कर्मवाच्य)

.....

ख) सम्भना बेस्सरी हासेकी थिई । (भाववाच्य)

.....

ग) भाइले कलमहरू किन्यो । (कर्मवाच्य)

.....

घ) बाटामा साथीहरू भेटिने छन् । (कर्तृवाच्य)

.....

ङ) बहिनीले दिदीलाई कुटिन । (कर्मवाच्य)

.....

२) मिल्ले विशेषण प्रयोग गर्नुहोस् ।

क) ..... केटाहरू

ख) ..... केटी

ग) ..... पर्वतहरू

घ) ..... परिकारहरू

ङ) ..... अचार

३) भेदक शब्दको प्रयोग गर्नुहोस् ।

क) ..... भाइहरू

ख) ..... हजुरबुबा

ग) ..... बहिनी

घ) ..... भाउजु

ङ) ..... नातिनि

परिशिष्ट - ३

स्वतन्त्र लेखन तर्फ

- १) मेरो विद्यालय शीर्षकमा पचास शब्द नघटाई निबन्ध लेख्नुहोस् ।
- २) मानौ, तपाईंको परिवारमा आमा, बुबा, दिदी, बहिनी र भाइ छन् । उनीहरूको काम पनि फरक फरक छ, अब तपाईं उनीहरूले गर्ने कामहरू वारे बयान गर्नुहोस् ।